

ΤΕΙ Κρήτης
Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Τίτλος Πτυχιακής Εργασίας:

«Επισκόπηση των Οικονομικών και Πολιτικών Εξελίξεων στην Ελληνική
Οικονομία από το 1980 έως και το 2010»

Όνοματεπώνυμο: Βιβή Κορναράκη

Επιβλέπων Καθηγητής: Μεραμβελιωτάκης Γιώργος

Ηράκλειο, Μάρτιος 2016

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να περιγράψει τις οικονομικές και τις πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα από το 1980 έως και το 2010, από την έναρξη δηλαδή μιας νέας πολιτικά εποχής πολιτικά για την Ελλάδα και ένταξής της στην ΕΟΚ, μέχρι και την υιοθέτηση του Μνημονίου το Μάιο του 2010. Η ανάλυση πραγματοποιείται σε δύο περιόδους: από το 1980 έως και το 2008, και από το 2008 έως και το 2010. Η πρώτη περίοδος αποτέλεσε μια περίοδο σημαντικών επιδόσεων κυρίως λόγω της διαδικασίας σύγκλισης με τις περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρωζώνης, ωστόσο κατά την περίοδο αυτή συνέβησαν λάθη κακής διαχείρισης (π.χ. αύξηση δημοσίου χρέους) τα οποία αποδείχτηκαν σε σημαντικό βαθμό υπεύθυνα για τα προβλήματα που ξέσπασαν κατά την περίοδο 2008-2010 και οδήγησαν σε μια υφεσιακή περίοδο λιτότητας και κοινωνικών αντιδράσεων.

Λέξεις Κλειδιά: Οικονομική Κρίση, Δημόσιο Χρέος, Δημοσιονομική Πολιτική

Abstract

The purpose of this dissertation is to discuss and analyse Greece's major economical and political events from 1980 to 2010, i.e. from the year of entrance to E.E.C, that highlights a new political era in the country, till the assignment of the first Memorandum of Economic and Financial Policies in May, 2010. Specifically, two sub-periods are discerned and analysed; the first one, from 1980-2008, is characterised with economic growth and partial convergence with the most advanced eurozone economies. On the other hand, during this period, public debt increased substantially, caused the financial and political turmoil during the years of 2008-2010, eventually leads to economic depression and social unrest.

Keywords: Financial Crisis, Public Debt, Fiscal Policy.

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 2. Οι Πολιτικές Εξελίξεις στην Ελλάδα: 1980-2010	6
2.1 Εισαγωγή	6
2.2 Ο Δικομματισμός στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα	7
2.3 Εκλογικές Αναμετρήσεις και Αποτελέσματα	10
2.4 Η Πολιτική Επιλογή της Διεύρυνσης του Δημόσιου Τομέα	14
2.5 Η Είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη	15
2.6 Συμπεράσματα	16
Κεφάλαιο 3. Οι Οικονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα: 1980-2008	18
3.1 Εισαγωγή	18
3.2 Οι Εξελίξεις Βασικών Μακροοικονομικών Μεγεθών από το 1980 έως το 2008	18
3.2.1 Οικονομική Μεγέθυνση και Πληθωρισμός στην Ελληνική Οικονομία	19
3.2.2 Απασχόληση και Ανεργία	21
3.2.3 Δημόσιο Χρέος	22
3.2.4 Ανταγωνιστικότητα της Οικονομίας	25
3.2.5 Δημόσιες Δαπάνες, Κατανάλωση-Αποταμίευση και Επενδύσεις	27
3.3 Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελληνική Οικονομία	28
3.4 Η Περιορισμένη και Προβληματική Παραγωγική Βάση της Ελληνικής Οικονομίας	31
3.5 Συμπεράσματα	33
Κεφάλαιο 4. Η Ελληνική Οικονομία από το Ξέσπασμα της Κρίσης του 2008 μέχρι το 2010	34
4.1 Εισαγωγή	34

4.2 Το Χρονικό της Κρίσης	34
4.2 Η Μη Προσαρμογή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και η Κρίση	40
4.3 Το Κόστος του Μνημονίου	41
4.4 Συμπεράσματα	43
Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα	44
Βιβλιογραφία	46
Ελληνική	46
Ξενόγλωσση	50
Διαδίκτυο	50
Ευρετήριο Όρων	54

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να περιγράψει τις οικονομικές και τις πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην ελληνική οικονομία από το 1980 έως και το 2010, από την έναρξη δηλαδή μιας νέας πολιτικά εποχής πολιτικά για την Ελλάδα και ένταξής της στην ΕΟΚ, μέχρι και την υιοθέτηση του Μνημονίου το Μάιο του 2010.

Για το σκοπό αυτό, στο Κεφάλαιο 2, παρουσιάζονται οι πολιτικές εξελίξεις που πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο αυτή στην ελληνική οικονομία. Εκτός από τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο, περιγράφονται επίσης το πρόβλημα των υψηλών ποσοστών που λαμβάνουν συστηματικά τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα στις εκλογικές αναμετρήσεις, αλλά και προβληματικές πολιτικές αυτών όπως η πολιτική επιλογή της διεύρυνσης του δημοσίου τομέα και δημιουργία ενός πελατειακού συστήματος. Επίσης, παρουσιάζεται η πολιτική απόφαση της ένταξης της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη.

Στη συνέχεια (Κεφάλαιο 3), περιγράφονται οι οικονομικές εξελίξεις που πραγματοποιήθηκαν από το 1980 έως και το 2008. Για το σκοπό αυτό, αρχικά περιγράφονται οι εξελίξεις σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, ενώ στη συνέχεια περιγράφονται τα προβλήματα του υψηλού επιπέδου παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην ελληνική οικονομία και η προβληματική παραγωγική βάση της Ελλάδας, με κύριες αναφορές στη μεγάλη εξάρτηση από τις εισαγωγές, στο μεγάλο αριθμό πολύ μικρών επιχειρήσεων και στη χαμηλή καινοτομική δραστηριότητα.

Στο Κεφάλαιο 4, αφορά στις οικονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο 2008 – 2010. Παρουσιάζεται η χρονική εξέλιξη μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης στην ελληνική οικονομία με παράθεση των σημαντικότερων γεγονότων που έλαβαν χώρα. Επίσης, περιγράφεται η μη προσαρμογή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και ο τρόπος με τον οποίο ξέσπασε η κρίση στην ελληνική οικονομία και παρουσιάζεται η εφαρμογή του πρώτου μνημονίου για την ελληνική οικονομία.

Τέλος, στο Κεφάλαιο 5 ακολουθούν τα συμπεράσματα όπως προέκυψαν από την παραπάνω ανάλυση.

Κεφάλαιο 2. Οι Πολιτικές Εξελίξεις στην Ελλάδα: 1980-2010

2.1 Εισαγωγή

Οι πολιτικές εξελίξεις στην ελληνική κοινωνία αποτελούν έναν παράγοντα ο οποίος καθορίζει τις εξελίξεις και στα οικονομικά τεκταινόμενα αλλά και τις συνθήκες διαβίωσης. Μάλιστα, το γεγονός ότι το ελληνικό πολιτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από ορισμένες παθογένειες -διαχρονικά από το 1980 και έπειτα-, δημιούργησε σημαντικά προβλήματα στη λειτουργία της οικονομίας, σημαντικότερο ίσως από τα οποία ήταν η συσσώρευση υπέρογκου ύψους χρέους.

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1980 έως το 2010. Η αντίληψη που κυριαρχεί για το Ελληνικό κράτος είναι αυτή ενός υπερτροφικού οργανισμού που διαθέτει μεγάλο αριθμό δημοσίων υπαλλήλων (Τσουκαλάς, 1981). Υποστηρίζεται επίσης, πως τα υψηλά επίπεδα γραφειοκρατίας που χαρακτηρίζουν την οικονομία διασυνδέονται στενά με τα κόμματα που εναλλάσσονται σε θέσεις κυβερνητικής εξουσίας. Το γεγονός αυτό, οδηγεί σε φαινόμενα πελατειακών σχέσεων που την αποδυναμώνουν την οικονομική λειτουργία, ενώ παράλληλα δημιουργείται διαφθορά και κακοδιοίκηση.

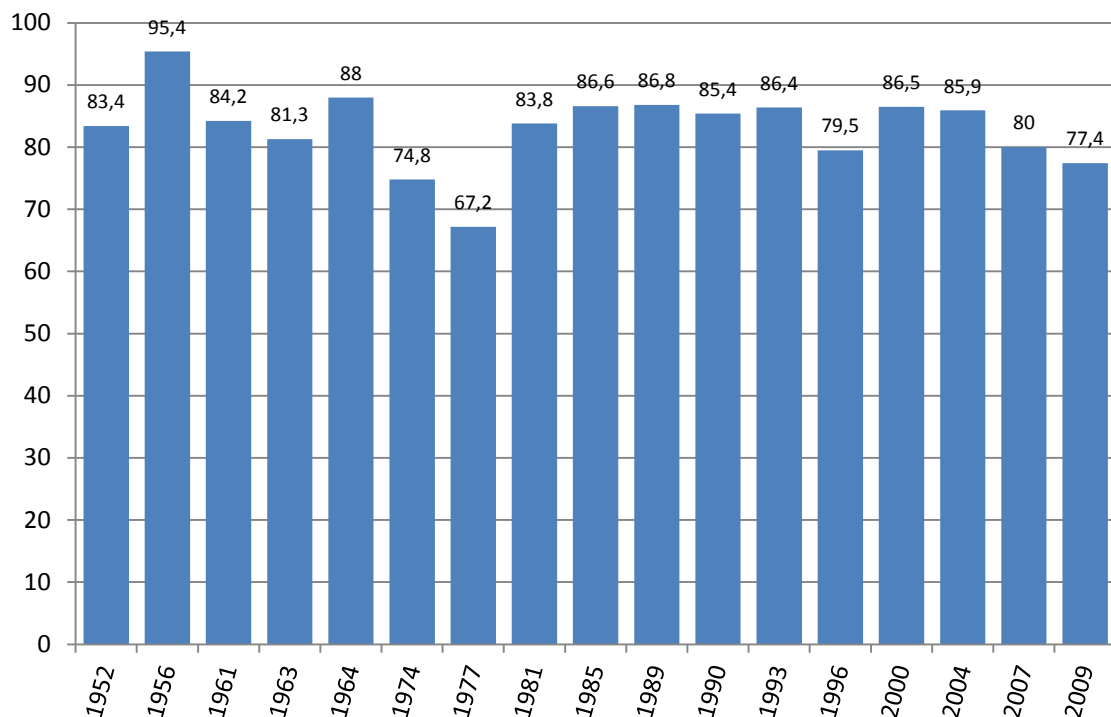
Αρχικά, στο μέρος 2.2 παρουσιάζεται το πρόβλημα του δικομματισμού στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, ενώ στο μέρος 2.3 παρουσιάζονται συγκεκριμένες εκλογικές αναμετρήσεις στην Ελλάδα και τα αποτελέσματα που προέκυψαν. Στη συνέχεια (μέρος 2.4), περιγράφεται η πολιτική επιλογή της διεύρυνσης του δημόσιου τομέα που ακολουθείται στο ελληνικό πολιτικό σύστημα και στο μέρος 2.5 περιγράφεται η είσοδος της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη. Τέλος, στο μέρος 2.6 ακολουθούν τα συμπεράσματα.

2.2 Ο Δικομματισμός στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα

Με την κατάρρευση της δικτατορίας και την έναρξη της μεταπολίτευσης, δημιουργήθηκε ένα διπολικό κομματικό σύστημα, από τα δύο πολιτικά κόμματα Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) και Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.), τα οποία έκτοτε εναλλάσσονται στην εξουσία. Ωστόσο μια αντίστοιχη κατάσταση επικρατούσε και πριν την εμφάνιση των δύο αυτών πολιτικών κομμάτων (Γιαννάκαινας, 2009).

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο Διάγραμμα 2.1, από το 1950 και μετά τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα συγκεντρώνουν σε όλες τις εθνικές εκλογές ποσοστά που αφορούν περίπου τα $\frac{3}{4}$ του εκλογικού σώματος.

Διάγραμμα 2.1 Τα ποσοστά του δικομματισμού στο ελληνικό πολιτικό σύστημα

Πηγή: Στοιχεία μέχρι το 1996: Τζανάκης (2000), Στοιχεία 2000-2009: Υπουργείο Εσωτερικών (Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών).

Όπως φαίνεται λοιπόν και από το Διάγραμμα 2.1, ο δικομματισμός εμφανίζεται στις εκλογές του 1952, όταν ο Αλέξανδρος Παπάγος απέσπασε 49,2% των ψήφων ενώ ο

συνασπισμός ΕΠΕΚ και των Φιλελευθέρων έλαβε το 34,23% (Τζανάκης, 2000). Στις εκλογές του 1956, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής δημιούργησε την ΕΡΕ και έλαβε το 47,3% των ψήφων ενώ οι αντίπαλοί του πήραν το 48,1%. Αντίστοιχα υψηλά ήταν τα ποσοστά του δικομματισμού (πάνω από 80%) και στις επόμενες τρεις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν, μεταξύ του 1961 και του 1964 (Τζανάκης, 2000).

Η εικόνα αυτή άλλαξε σε κάποιο βαθμό στις εκλογές του 1974 και του 1977, όταν δηλαδή δημιουργήθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. το οποίο ανήλθε ως τρίτο σε δύναμη κόμμα και έριξε το ποσοστό του δικομματισμού στο 74,8% και στο 67,2% αντίστοιχα (Ηλιάδης, 2015).

Στις εκλογές από το 1981 έως και το 1993 το ποσοστό του δικομματισμού ήταν σταθερά πάνω από το 83%, ενώ το 1996 έπεσε στο 79,5% λόγω κυρίως του θανάτου του Ανδρέα Παπανδρέου και της δημιουργίας του ΔΗΚΚΙ (Τζανάκης, 2000). Ωστόσο, στις εκλογές από το 2000 και έπειτα επανήλθε σε υψηλά ποσοστά.

Φαίνεται ότι το ίδιο το πολιτικό σύστημα αναπαράγει την προβληματική αυτή εικόνα σχετικά με τον δικομματισμό, καθώς το πρώτο κόμμα πριμοδοτείται (μόνους 50 εδρών) σημαντικά σε σχέση με τα υπόλοιπα κόμματα (Πετράκης, 2010). Ο Πίνακας 2.1 είναι ενδεικτικός.

Πίνακας 2.1 Εκλογικά ποσοστά και έδρες του πρώτου κόμματος (1981-2007)

ΕΤΟΣ	% του πρώτου κόμματος (α)	Αριθμός Εδρών του πρώτου κόμματος	% Εδρών του πρώτου κόμματος (β)	Διαφορά (α) από (β)
1981	48,07	172	57,33	9,26
1985	45,82	161	53,67	7,85
1989	44,25	145	48,33	4,08
1989	46,19	148	49,33	3,14
1990	46,89	150	50	3,11
1993	46,88	170	56,67	9,79
1996	41,49	162	54	12,51

2000	43,79	158	52,67	8,88
2004	45,36	165	55	9,64
2007	41,83	152	50,67	8,84
2009	43,92	160	53,33	9,41

Πηγή: Πετράκης (2010).

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα ποσοστά ψήφων του πρώτου κόμματος (στήλη α) είναι σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις περίπου 10% χαμηλότερα από τα ποσοστά των εδρών που παίρνει το πρώτο κόμμα στη Βουλή (στήλη β). Ωστόσο, η χρήση του μόνους των 50 εδρών μπορεί να δικαιολογηθεί σε κάποιο βαθμό λόγω του ότι το κόμμα που λάμβανε τη σχετική πλειοψηφία ήταν ένα μεγάλο κόμμα και για τον λόγο αυτό άξιζε αυτή την προνομία ώστε να έχει την κοινοβουλευτική αυτοδυναμία (Ανθόπουλος, 2014).

Εκτός όμως από το γεγονός της προνομίας, το βασικό πρόβλημα που οδήγησε στον δικομματισμό ήταν το γεγονός της ίδια της πολιτικής των δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας (ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Ν.Δ.) τα οποία προκειμένου να προσελκύουν ψήφους οδηγούνταν σε πελατειακές σχέσεις με τους ψηφοφόρους, χρησιμοποιώντας μάλιστα κρατικούς πόρους (Πετράκης, 2010). Με τον όρο πελατειακές σχέσεις εννοούμε «έναν συγκεκριμένο τρόπο κοινωνικής και ιδιαίτερα πολιτικής οργάνωσης της οποίας βασικό δομικό στοιχείο και χαρακτηριστικό θεμέλιο είναι το ζεύγος πάτρωνας-πελάτης» (Μανρογορδάτος, 1983). Οι πελατειακές σχέσεις αποτελούν ένα είδος πολιτικής κυριαρχίας και διασυνδέουν άμεσα τα μέλη μιας κοινωνίας με τους βουλευτές, τους υπουργούς και τα πολιτικά κόμματα (Μουζέλης, 1987). Οι τάσεις αυτές εμφανίστηκαν κυρίως μετά το 1981, από τις πρακτικές των δύο μεγάλων κομμάτων (Σωτηρόπουλος, 2007), τα οποία με τον τρόπο αυτό εδραίωναν την κυριαρχία τους αφού δημιούργησαν το κάθε κόμμα δική του εκλογική βάση.

Έτσι λοιπόν, οι όποιες διαφορές μεταξύ των δύο αυτών πολιτικών κομμάτων δεν οφείλονται στις διαφορετικές τους τοποθετήσεις στα διάφορα ζητήματα που απασχολούν τη χώρα, καθώς φαίνεται ότι σε γενικές γραμμές τα δύο κόμματα συγκλίνουν (Μεταξάς, 1998), αλλά στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν τις κρατικές δαπάνες για να

αποσπούν ψήφους. Για το λόγο αυτό, τα δύο κόμματα αντί να προχωρούν σε πολιτικές και μεταρρυθμίσεις απαραίτητες για τη χώρα, οι οποίες μπορεί να ήταν επίπονες αλλά θα βελτίωναν σημαντικά προβληματικές λειτουργίες, προτιμούσαν να παρέχουν ανώδυνες λύσεις που δε θα έδιωχναν ψηφοφόρους ώστε να παραμείνουν στην εξουσία (Καραγιάννης, 2007).

2.3 Εκλογικές Αναμετρήσεις και Αποτελέσματα

Οι εναλλαγές μεταξύ ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Ν.Δ. στην εξουσία είναι πάρα πολλές. Είναι χαρακτηριστικό ότι από την μεταπολίτευση και έπειτα έχουν διαδεχθεί τη διακυβέρνηση της Ελλάδας 14 διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί (Πληροφορίες από το "*Σαν Σήμερα.gr*"):

- 1) Αρχικά, ήταν η διακυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή (**21/11/1974 έως 28/11/1977**), ο οποίος κέρδισε τις πρώτες εκλογές μετά την πτώση της χούντας. Το νεοϊδρυθέν κόμμα του, η Νέα Δημοκρατία, έλαβε το 54,37% των ψήφων και 219 έδρες στη Βουλή. Ακολούθησαν η Ένωση Κέντρου με 20,42% και 60 έδρες, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με 13,58% και 13 έδρες, και η Ενωμένη Αριστερά με 9,47% και 8 έδρες.
- 2) Κατά τη δεύτερη διακυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή (**28/11/1977 έως 10/5/1980**), η Ν.Δ. αναδείχθηκε και πάλι κυβέρνηση, συγκεντρώνοντας το 41,84% των ψήφων και 171 έδρες. Ακολούθησαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με 25,34% και 93 έδρες, η ΕΔΗΚ με 11,95% και 16 έδρες, το Κ.Κ.Ε. με 9,36% και 11 έδρες, η Εθνική Παράταξη με 6,82% και 5 έδρες, η Συμμαχία με 2,72% και 2 έδρες, και οι Νεοφιλελεύθεροι με 1,08% και 2 έδρες.
- 3) Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας (**21/10/1981 έως 5/6/1985**), λαμβάνοντας την ψήφο του 48,07% του εκλογικού σώματος και καταλαμβάνοντας 172 έδρες στη Βουλή. Η Ν.Δ. περιορίστηκε στο 35,87% με 115 έδρες, ενώ το Κ.Κ.Ε. εξασφάλισε το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων

- που έλαβε μετά τη Μεταπολίτευση, συγκετρώνοντας το 10,93% των ψήφων και 12 έδρες.
- 4) Ο Ανδρέας Παπανδρέου κέρδισε και πάλι τις εκλογές **(5/6/1985 έως 2/7/1989)**. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκέντρωσε το 45,82% των ψήφων και 161 έδρες, η Ν.Δ. 40,84% και 126 έδρες, το Κ.Κ.Ε. 9,89% και 12 έδρες, και το Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού 1,84% και 1 έδρα.
  - 5) Στις εκλογές του Ιουλίου του 1989 κανένα κόμμα δεν εξασφάλισε την πλειοψηφία εδρών στη Βουλή (Ν.Δ. 44,25% - 145 έδρες, ΠΑ.ΣΟ.Κ. 39,15% - 125 έδρες, Συνασπισμός 13,12% - 28 έδρες, ΔΗΑΝΑ 1,01% - 1 έδρα, Εμπιστοσύνη 0,39% - 1 έδρα). Σχηματίστηκε έτσι κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ της Ν.Δ. και του Συνασπισμού -που συγκεντρώνει τα κόμματα της Αριστεράς, συμπεριλαμβανομένου και του Κ.Κ.Ε.- υπό τον Τζαννή Τζαννετάκη **(2/7/1989 έως 12/10/1989)**.
  - 6) Στις 12 Οκτωβρίου του 1989 ανέλαβε καθήκοντα η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ιωάννη Γρίβα **(12/10/1989 έως 23/11/1989)** και οδήγησε τη χώρα σε νέες εκλογές.
  - 7) Νικήτης των εκλογών του Νοεμβρίου του 1989 αναδείχθηκε η Ν.Δ., χωρίς όμως να εξασφαλίζει και πάλι την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή (Ν.Δ. 46,19% - 148 έδρες, ΠΑ.ΣΟ.Κ. 40,67% - 128 έδρες, Συνασπισμός 10,97% - 21 έδρες, Οικολόγοι Εναλλακτικοί 0,58% - 1 έδρα, Εμπιστοσύνη 0,38% - 1 έδρα). Οι τρεις πολιτικοί αρχηγοί -Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, Ανδρέας Παπανδρέου και Χαρίλαος Φλωράκης- συμφώνησαν στο σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον ακαδημαϊκό Ξενοφώντα Ζολώτα **(23/11/1989 έως 11/4/1990)**. Η κυβέρνηση αυτή παρέμεινε στην εξουσία έως τον Απρίλιο του 1990.
  - 8) Στην εκλογική αναμέτρηση του Απριλίου του 1990, η Νέα Δημοκρατία πήρε το 46,89% των ψήφων και 150 έδρες στη Βουλή. Ακολούθησαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (38,61% - 123 έδρες), ο Συνασπισμός (10,28% - 19 έδρες), οι Οικολόγοι Εναλλακτικοί (0,77% - 1 έδρα), η ΔΗΑΝΑ (0,67% - 1 έδρα), οι Ανεξάρτητοι (1,01% - 4 έδρες), η Εμπιστοσύνη (0,45% - 1 έδρα), το Πεπρωμένο (0,25% - 1

- έδρα). Με τη στήριξη του ενός βουλευτή της ΔΗΑΝΑ προς τη Ν.Δ., ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης σχημάτισε κυβέρνηση **(11/4/1990 έως 13/10/1993)**.
- 9) Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε τις επόμενες εκλογές **(13/10/1993 έως 22/01/1996)**, συγκεντρώνοντας το 46,88% και 170 έδρες έναντι της Ν.Δ. που πήρε 39,30% και 111 έδρες. Ακολούθησαν η Πολιτική Άνοιξη με 4,88% και 10 έδρες και το Κ.Κ.Ε. με 4,54% και 9 έδρες. Ο Ανδρέας Παπανδρέου παρέμεινε στην πρωθυπουργία έως τις 15 Ιανουαρίου 1995, οπότε αναγκάστηκε να αποχωρήσει λόγω της βεβαρημένης κατάστασης της υγείας του. Καθήκοντα πρωθυπουργού ανέλαβε, στις 21 Ιανουαρίου, ο Κώστας Σημίτης.
- 10) Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., υπό τον Κώστα Σημίτη, κέρδισε τις επόμενες εκλογές **(25/9/1996 έως 13/4/2000)** εξασφαλίζοντας πλειοψηφία 162 εδρών με ποσοστό ψήφων 41,49%. Δεύτερη ήρθε η Ν.Δ. με 38,12% και 108 έδρες, τρίτο το Κ.Κ.Ε. με 5,61% και 11 έδρες, ενώ στη Βουλή επέστρεψε ο Συνασπισμός με 5,12% και 10 έδρες. Το ΔΗΚΚΙ κατέλαβε 9 έδρες με ποσοστό 4,43%.
- 11) Ο Κώστας Σημίτης επανεκλέχθηκε στην πρωθυπουργία **(13/4/2000 έως 10/3/2004)**, έπειτα από μία εκλογική αναμέτρηση που εξελίχθηκε σε «θρίλερ». Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. πήρε το 43,79% - 158 έδρες, η Ν.Δ. 42,74% - 125 έδρες, το Κ.Κ.Ε. 5,52% - 11 έδρες και ο Συνασπισμός 3,20% - 6 έδρες. Για την ιστορία, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση έχοντας προβάδισμα από τη Ν.Δ. μόλις 72.400 ψήφων.
- 12) Ύστερα από 11 χρόνια, η Ν.Δ. με αρχηγό τον Κώστα Καραμανλή επέστρεψε στην εξουσία **(10/03/2004 έως 19/9/2007)**. Εξασφάλισε πλειοψηφία 165 εδρών με ποσοστό 45,36%, έναντι 40,55% και 117 έδρες του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που δυο μήνες νωρίτερα είχε εκλέξει ως νέο πρόεδρό του τον Γιώργο Παπανδρέου. Το Κ.Κ.Ε. κατέλαβε 12 έδρες με ποσοστό 5,90% και ο Συνασπισμός 6 έδρες με 3,26%.
- 13) Η Ν.Δ. κέρδισε και την εκλογική αναμέτρηση του Σεπτεμβρίου του 2009. Αυτή τη φορά όμως ο Κ. Καραμανλής ήταν υποχρεωμένος να κυβερνήσει **(19/9/2007 έως 04/10/09)** με οριακή πλειοψηφία στη Βουλή, αφού είχε 152 βουλευτές. Το ποσοστό στις κάλπες ήταν 41,84%. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. υπό τον Γ. Παπανδρέου πήρε 38,15% και σε 102 έδρες. Το Κ.Κ.Ε. έλαβε το 8,15% των ψήφων και εξέλεξε 22

βουλευτές, ο ΣΥΡΙΖΑ με τον Αλ. Αλαβάνο πήρε το 5,04% και 14 έδρες και ο ΛΑΟΣ μπήκε στη Βουλή με 10 βουλευτές και 3,8%.

- 14) Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., υπό τον Γιώργο Παπανδρέου, αναδείχθηκε νικητής των εκλογών του 2009 (6/10/2009 έως 9/11/2011). Έλαβε το 43,94% των ψήφων και εξέλεξε 160 βουλευτές, αριθμός που στο επόμενο διάστημα και μέχρι πρόσφατα, συρρικνώθηκε αρκετά. Η Ν.Δ. υπό τον Κ. Καραμανλή έλαβε 33,49% και εξέλεξε 91 βουλευτές. Το Κ.Κ.Ε. 7, 53% και 21 έδρες, ο ΛΑΟΣ 5,62% και 15 έδρες και ο ΣΥΡΙΖΑ με τον Αλ. Τσίπρα πλέον, έλαβε ποσοστό 4,59% και κατέλαβε 13 έδρες.

Στον Πίνακα 2.2 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων για τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα της ελληνικής κοινωνίας, από το 1981 και έπειτα.

Πίνακας 2.2 Τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων για τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα

Εκλογές	Ν.Δ.	ΠΑ.ΣΟ.Κ.
1981	35,87%	48,07%
1985	40,84%	45,82%
1989-06	44,25%	39,15%
1989-11	46,19%	40,67%
1990	46,89%	38,61%
1993	39,30%	46,88%
1996	38,12%	41,49%
2000	42,74%	43,79%
2004	45,36%	40,55%
2007	41,84%	38,15%
2009	33,49%	43,94%

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών (Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών).

2.4 Η Πολιτική Επιλογή της Διεύρυνσης του Δημόσιου Τομέα

Σε πολλές χώρες παρατηρείται το φαινόμενο οι κυβερνήσεις να επιλέγουν να διευρύνουν το δημόσιο τομέα προκειμένου να μπορέσουν να προσφέρουν εργασία στο πλεονάζον εργατικό τους δυναμικό. Ωστόσο, αυτή είναι μια επιλογή δεν μπορεί να διατηρείται σταθερή με το πέρασμα του χρόνου (Πετράκης, 2011), αλλά διατηρείται για συγκεκριμένες μόνο περιόδους και προκειμένου να καλυφθούν συγκεκριμένες ανάγκες.

Το ίδιο συνέβη και στην ελληνική οικονομία, καθώς οι ελληνικές κυβερνήσεις από το 1980 και έπειτα επικεντρώθηκαν στο να απορροφήσουν το εργατικό δυναμικό το οποίο ήταν άνεργο διευρύνοντας το δημόσιο τομέα. Κατά την περίοδο αυτή εμφανίστηκε στην ελληνική οικονομία μια αύξηση του πλήθους των ανέργων κυρίως λόγω της αύξησης των μεταναστών, της γενικότερης αύξησης του πληθυσμού, της συμμετοχής και των γυναικών στην παραγωγή, αλλά και λόγω αλλαγής του παραγωγικού προτύπου της οικονομίας καθώς μεγάλα μέρη του πληθυσμού άρχισαν να εγκαταλείπουν τον πρωτογενή τομέα και να στρέφονται προς απασχόληση στις μεγαλουπόλεις (Πετράκης, 2011).

Ο ουσιαστικός σκοπός της επιλογής της διεύρυνσης του δημόσιου τομέα προκειμένου να απασχοληθεί το πλεονάζον εργατικό δυναμικό, δεν ήταν άλλος από το να δημιουργήσουν τα πολιτικά κόμματα μια πολιτική βάση που να τους ακολουθεί και να τους στηρίζει στις εκλογικές αναμετρήσεις. Ουσιαστικά δηλαδή, τα πολιτικά κόμματα υπόσχονταν απασχόληση σε άνεργους ψηφοφόρους ή σε μέλη των οικογενειών τους προκειμένου αυτά να έχουν την «υποχρέωση» να τα ψηφίσουν, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα πελατειακό κράτος (Λούλης, 2012). Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο νομπελίστας το 2006 οικονομολόγος Edmund Phelps (2015) *«Ο δημόσιος τομέας της Ελλάδας μαστιάζεται από το πελατειακό σύστημα (για τη ψηφοθηρία) και την ευνοιοκρατία πολύ περισσότερο απ' ό,τι σε άλλα μέρη της Ευρώπης. Η ανώτερη σύνταξη για τους δημόσιους υπαλλήλους σε σχέση με τους μισθούς τους είναι σχεδόν διπλάσια από αυτή της Ισπανίας. Η κυβέρνηση ευνοεί τις επιχειρηματικές ελίτ εξαιρώντας τις από τη φορολογία. Και κάποιοι κρατικοί υπάλληλοι λαμβάνουν τους μισθούς τους χωρίς στην πραγματικότητα να πηγαίνουν στη δουλειά τους»*. Αυτή η πρακτική είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στο πολιτικό σύστημα που ακόμη και μετά το ξέσπασμα της κρίσης στην ελληνική

οικονομία, με τα πρώτα σημάδια να εμφανίζονται μετά το 2008, οι ελληνικές κυβερνήσεις απέφυγαν να μειώσουν το πλήθος των απασχολουμένων του υπεράριθμου - τουλάχιστον με βάση άλλες χώρες μέλη της Ευρωζώνης- δημοσίου τομέα. Όπως αναφέρει και ο Μουζέλης (1987) η ελληνική κοινωνία παρουσιάζει μια «κάθετη» συμμετοχή του πληθυσμού στα πολιτικά τεκταινόμενα, κάτι που σημαίνει ότι τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα διασυνδέονται με τους εκπροσώπους των πολιτικών κομμάτων μέσω πελατειακών σχέσεων.

2.5 Η Είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη

Την 1η Ιανουαρίου 1981 επιτεύχθηκε τελικά η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) παρά το γεγονός ότι είχαν εκφραστεί αρκετές επιφυλάξεις από την ΕΟΚ για το αν θα έπρεπε να γίνει αυτό λόγω των ελληνοτουρκικών σχέσεων, των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας και λόγω του ότι την ίδια στιγμή επιχειρούσαν να εισέλθουν στην ΕΟΚ και η Ισπανία και η Πορτογαλία (Πετράκης, 2010).

Ο επόμενος σημαντικός σταθμός για την πορεία της ελληνικής οικονομίας στην Ευρώπη ήταν η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου η Ελλάδα να υιοθετήσει το ευρώ την 1η Ιανουαρίου του 2001. Για να πετύχει το σκοπό αυτό η ελληνική οικονομία έπρεπε να επιδείξει προσήλωση σε σημαντικές οικονομικές επιδόσεις -που έδειχναν μια πορεία σύγκλισης με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης- και σε κοινωνική σύγκλιση (Γλυνός, 2010). Με άλλα λόγια θα έπρεπε να εκπληρώνει ορισμένα οικονομικά και νομικά κριτήρια που προβλέπονται στη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κριτήρια του Μάαστριχτ).

Το ευρώ υιοθετήθηκε στην ελληνική οικονομία για να συνεισφέρει στην οικονομική ολοκλήρωση, στην αύξηση της αξιοπιστίας της ελληνικής οικονομίας για τους επενδυτές, στην αύξηση της εμπιστοσύνης και για να επιτρέψει τη συμμετοχή της Ελλάδας στη χάραξη οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη (Pronopoulos, 2013). Τα πλεονεκτήματα που προέκυψαν από την ένταξη στην Ευρωζώνη ήταν σημαντικά τόσο

για τις επιχειρήσεις, όσο και για τους καταναλωτές (Τσουλφίδης, 2010). Ένα άλλο σημαντικό όφελος για την ελληνική οικονομία -από την υιοθέτηση του ευρώ- ήταν η σύγκλιση με τις περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρωζώνης. Επίσης, το γεγονός ότι μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης δεν υπάρχουν συναλλαγματικές ισοτιμίες (Φωτόπουλος, 2010) και άρα συναλλαγματικός κίνδυνος (Mongelli, 2002), βοήθησε στην επίτευξη πιο γρήγορης οικονομικής ανάπτυξης και σε αύξηση των επενδύσεων. Τέλος, σημαντικό ήταν και το γεγονός ότι θα εξαλείφονταν φαινόμενα κερδοσκοπίας που σχετιζόνταν με την υποτίμηση του νομίσματος.

Το σημαντικότερο μειονέκτημα από την ένταξη στην Ευρωζώνη ήταν ότι πλέον η ελληνική οικονομία δεν θα μπορούσε πλέον να εφαρμόσει ανεξάρτητη νομισματική πολιτική και να εκδίδει δικό της νόμισμα όταν αυτό θα κρινόταν απαραίτητο (Καφίδας, 2008). Τα μέλη που απαρτίζουν την ένωση θα πρέπει να έχουν την ικανότητα να «αποκτούν» τα ευρώ που χρησιμοποιούν, διότι δεν μπορούν να προχωρήσουν στην έκδοση νέου χρήματος. Όταν δεν είναι σε θέση να αποκτήσουν τα ευρώ που χρειάζονται, τότε ο κίνδυνος πτώχευσης είναι μεγάλος.

2.6 Συμπεράσματα

Το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα –αν και σταθερό από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά– φαίνεται να επιδρά με αρνητικό τρόπο στην οικονομική λειτουργία. Σε αυτό συμβάλει επίσης και η εναλλαγή στην εξουσία δύο μόνο κομμάτων, τα οποία λαμβάνουν σχεδόν διαχρονικά πάνω από το 80% των ψήφων του εκλογικού σώματος. Αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται ένα κράτος βαθιά κομματικό, αυξάνοντας τις πελατειακές σχέσεις μεταξύ κράτους και μερίδας της κοινωνίας. Μάλιστα, αυτό παρατηρείται παρά το γεγονός ότι υπάρχουν συνεχείς εναλλαγές στην εξουσία, καθώς από την μεταπολίτευση και έπειτα έχουν διαδεχθεί τη διακυβέρνηση της Ελλάδας 14 διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί.

Μια από τις σημαντικότερες πολιτικές αποφάσεις με άμεση επίδραση στην οικονομική λειτουργία, ήταν η ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη. Έχει λοιπόν ενδιαφέρον να αναδειχθεί ποια ήταν η επίδραση της

ένταξης αυτής αλλά και η επίδραση των γενικότερων πολιτικών συνθηκών στις οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1980-2008. Για το σκοπό αυτό στο επόμενο κεφάλαιο περιγράφονται οι εξελίξεις σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, αλλά και σε άλλα βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής λειτουργίας της Ελλάδας όπως είναι η παραοικονομία, η επιχειρηματικότητα και η ανάπτυξη καινοτομιών.

Κεφάλαιο 3. Οι Οικονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα: 1980-2008

3.1 Εισαγωγή

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι να περιγράψει τις οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1980 μέχρι και το 2008, μέχρι δηλαδή το ξέσπασμα της κρίσης στην ελληνική οικονομία. Επίσης, αποσκοπεί στο να παρουσιάσει δύο βασικά δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αυτό της υψηλής παραοικονομίας και φοροδιαφυγής και αυτό της περιορισμένης και προβληματικής παραγωγικής βάσης.

Αρχικά, στο μέρος 3.2 παρουσιάζονται οι εξελίξεις βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας από το 1980 έως το 2008 και πιο συγκεκριμένα εξελίξεις που αφορούν την οικονομική μεγέθυνση και τον πληθωρισμό, στην απασχόληση και την ανεργία, στο δημόσιο χρέος, στην ανταγωνιστικότητα και στις δημόσιες δαπάνες, την κατανάλωση-αποταμίευση και τις επενδύσεις. Στο επόμενο μέρος (3.3) περιγράφεται το πρόβλημα του διαχρονικά υψηλού επιπέδου παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην ελληνική οικονομία και στο μέρος 3.4 αναλύεται η προβληματική παραγωγική βάση της Ελλάδας, με κύριες αναφορές στη μεγάλη εξάρτηση από τις εισαγωγές, στο μεγάλο αριθμό πολύ μικρών επιχειρήσεων και στη χαμηλή καινοτομική δραστηριότητα.

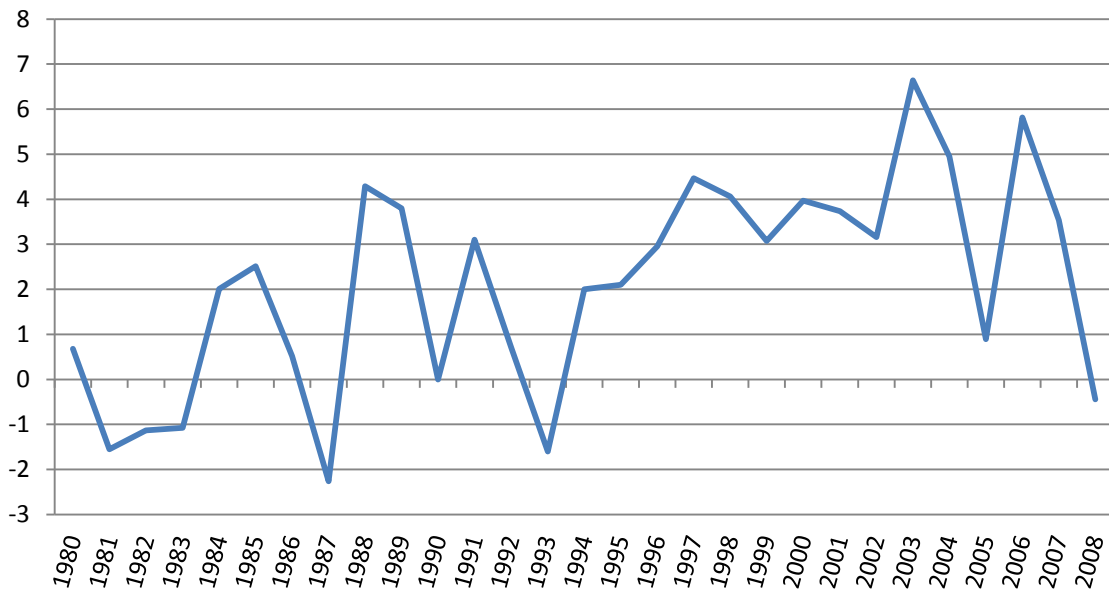
3.2 Οι Εξελίξεις Βασικών Μακροοικονομικών Μεγεθών από το 1980 έως το 2008

Παρακάτω παρουσιάζονται οι εξελίξεις σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, από το 1980 έως το 2008. Πρόκειται για εξελίξεις στην οικονομική μεγέθυνση, στην απασχόληση και την ανεργία, στο δημόσιο χρέος, στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, στην κατανάλωση, την αποταμίευση και τις επενδύσεις, στις δημόσιες δαπάνες και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

3.2.1 Οικονομική Μεγέθυνση και Πληθωρισμός στην Ελληνική Οικονομία

Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει από το 1980 έως και το 2008 μια ιδιαίτερα θετική πορεία σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης, καθώς κατά την εξεταζόμενη περίοδο, η ελληνική οικονομία -με εξαίρεση τα έτη 1981-1983, 1987, 1993 και 2008- παρουσιάζει θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης (Διάγραμμα 3.1).

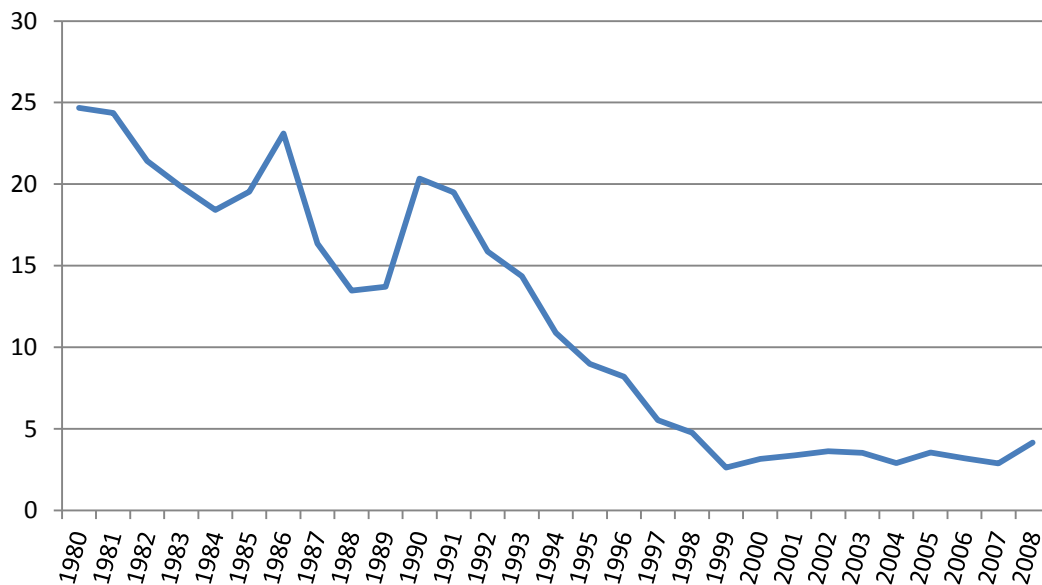
Διάγραμμα 3.1 Μεγέθυνση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος στην Ελλάδα

Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Η περίοδος από το 1980 μέχρι και το 1987, χαρακτηρίζεται ως μια περίοδος αυξανόμενων μακροοικονομικών ανισορροπιών και τάσεων στασιμότητας (Bryant et al., 2002). Μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση το 1979, η ελληνική οικονομία απομονώθηκε από τις υπόλοιπες βιομηχανικές χώρες ακολουθώντας χαλαρή μακροοικονομική πολιτική. Η περίοδος μέχρι και το 1994 αποτελεί μια περίοδο χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης και υψηλού πληθωρισμού (Bosworth και Κολλιντζάς, 2002) (Διάγραμμα 3.2). Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας και έπειτα, η ελληνική οικονομία παρουσίασε μια αξιοσημείωτη προσπάθεια, η οποία συνοδεύτηκε από υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης και χαμηλό πληθωρισμό ο οποίος έπεσε κάτω από το 10% το 1994 και σταθεροποιήθηκε κοντά στο 3,5% μετά το 1999.

Διάγραμμα 3.2 Ποσοστό πληθωρισμού στην ελληνική οικονομία (%)

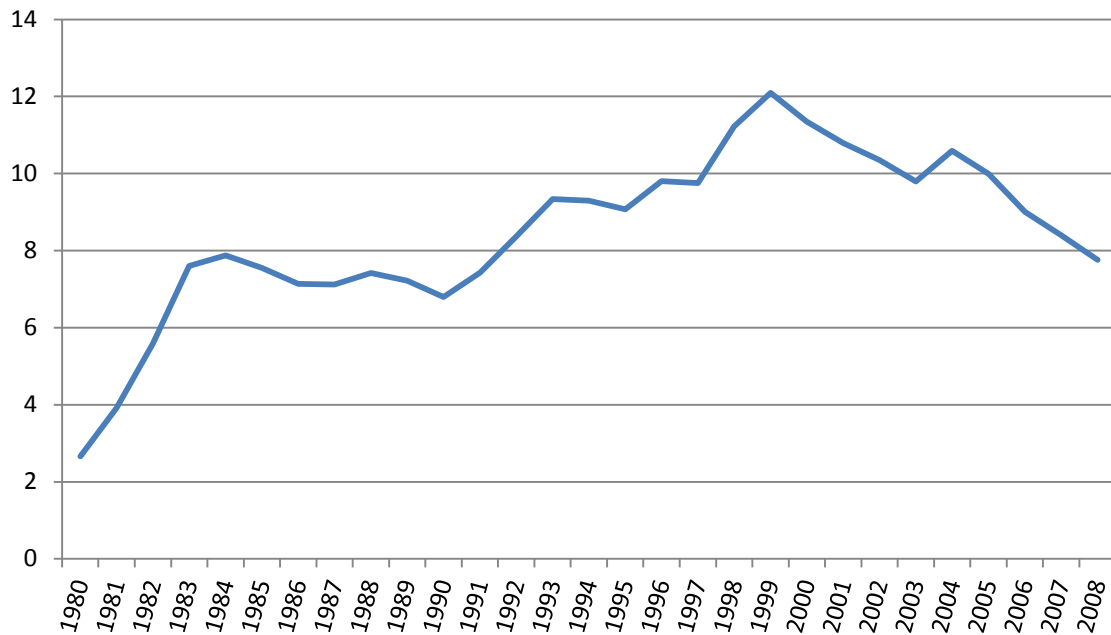
Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Ο μέσος ρυθμός μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας από το 1994 έως και το 2007 ήταν της τάξης του 3,8%, ρυθμός σχεδόν διπλάσιος από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 και των 27 και πολύ υψηλότερος από την απόδοση των υπολοίπων Μεσογειακών χωρών και των περισσότερων Σκανδιναβικών χωρών (Πετράκης, 2010). Αυτές οι σημαντικές επιδόσεις αντικατοπτρίζουν την προσπάθεια που έγινε προκειμένου η ελληνική οικονομία να εισέλθει στην Ευρωζώνη, ενώ η πορεία από το 2001 έως και το 2007 δείχνει τα θετικά οφέλη της ελληνικής οικονομίας από την υιοθέτηση του ευρώ και τη σύγκλιση με τις υπόλοιπες χώρες μέλη της Ευρωζώνης. Η ελληνική οικονομία επανήλθε σε υφεσιακό ρυθμό μεγέθυνσης το 2008 που αποτέλεσε το δείγμα της οικονομικής κρίσης που θα ακλουθούσε στη συνέχεια.

3.2.2 Απασχόληση και Ανεργία

Η απασχόληση και η ανεργία διατηρήθηκαν σε σχετικά σταθερά επίπεδα κατά την εξεταζόμενη περίοδο και δεν αποτέλεσαν σημαντικό ζήτημα προς αντιμετώπιση για την ελληνική οικονομία. Το Διάγραμμα 3.3 παρουσιάζει την εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας και το Διάγραμμα 3.4 την εξέλιξη του αριθμού των απασχολουμένων στην ελληνική οικονομία.

Διάγραμμα 3.3 Ποσοστό ανεργίας στην ελληνική οικονομία (%)

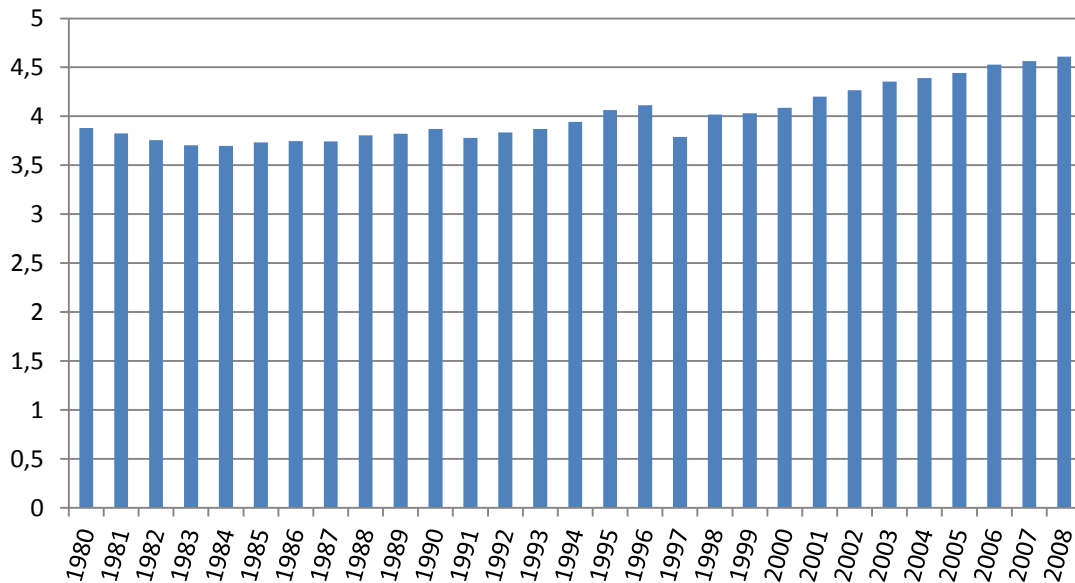

Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Από το 1980 έως και το 1983 παρατηρήθηκε μια σημαντική αύξηση της ανεργίας, από 2,6% σε 7,6%. Η απότομη αυτή αύξηση της ανεργίας θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με επιφύλαξη εφόσον από το σημείο εκείνο και έπειτα άλλαξε ο τρόπος καταγραφής της με αποτέλεσμα να εμφανιστεί το πραγματικό της επίπεδο (Λουκάς, 2011). Έπειτα, μέχρι και το 1990 το ποσοστό ανεργία σταθεροποιήθηκε κοντά στο 7,5%, ενώ από το 1990 μέχρι και το 1999 αυξήθηκε από 6,8% σε 12,1%. Για την περίοδο 1982-1994, η πορεία της ανεργίας στην Ελλάδα ακολουθεί, με μικρές διακυμάνσεις, την αντίστοιχη πορεία των μέσων όρων των χωρών του ΟΟΣΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κατσανέβας,

2001). Μετά την είσοδο στην Ευρωζώνη το ποσοστό άρχισε και πάλι να μειώνεται φτάνοντας το 2008 το 7,7%.

Διάγραμμα 3.4 Απασχόληση στην ελληνική οικονομία (σε εκατομ. άτομα)

Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Αντίστοιχα, ο αριθμός των απασχολουμένων φαίνεται να ακολουθεί μια αντίθετη πορεία από το ποσοστό ανεργίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, αφού όταν το ποσοστό ανεργίας αυξάνεται αυτό σημαίνει μικρότερο αριθμό απασχολουμένων και το αντίθετο. Έτσι λοιπόν, παρατηρείται μια σχετικά σταθερή εικόνα μέχρι και το 1997, ενώ ο αριθμός των εργαζομένων άρχισε να αυξάνεται μετά το 1997 (από 3,7 εκατομ. απασχολούμενους το 1997 σε 4,6 εκατομ. απασχολούμενους το 2008).

3.2.3 Δημόσιο Χρέος

Μετά τη δικτατορία, δαπανήθηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις πολύ μεγάλα χρηματικά ποσά διότι είχαν αυξηθεί κατά πολύ μεγάλο βαθμό η κρατική κατανάλωση, οι αμοιβές των υπαλλήλων, οι κοινωνικές δαπάνες και οι επενδύσεις. Για να

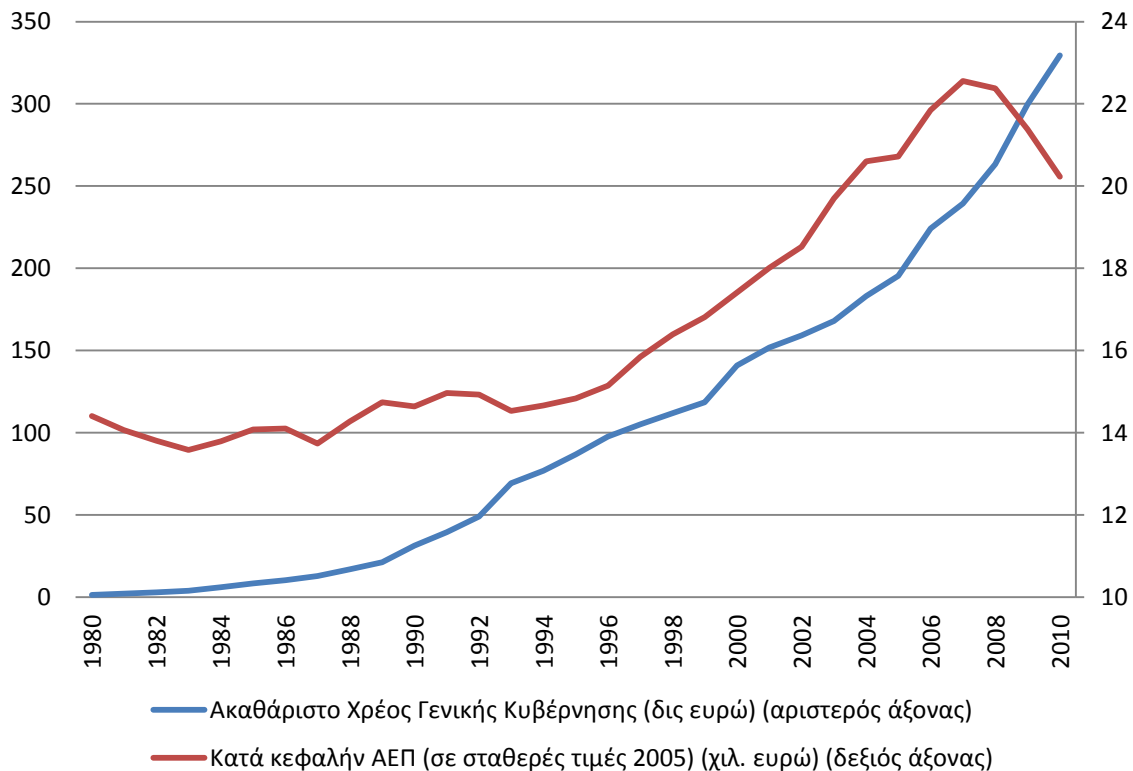
χρηματοδοτηθούν αυτές οι δαπάνες αυξήθηκε κατακόρυφα το χρέος της ελληνικής οικονομίας.

Πιο συγκεκριμένα, από 400 εκατ. ευρώ που ήταν το δημόσιο χρέος το 1974, έφτασε τα 2,2 δις ευρώ το 1981 και τα 23 δις ευρώ το 1989 (Φιλίστωρ, 2010). Εκτός από τις αυξημένες κρατικές δαπάνες, στην τεράστια αυτή αύξηση ώθησαν οι μεγάλες υποτιμήσεις της δραχμής και πολύ υψηλοί τόκοι δανεισμού. Παρά το γεγονός ότι κατά την οικουμενική κυβέρνηση του 1989-1993 δεν αναμενόταν σημαντική περεταίρω αύξηση του δημοσίου χρέους, καθώς από την εμπειρία από άλλες χώρες του εξωτερικού οι συγκυβερνήσεις δεν αυξάνουν σημαντικά την κατανάλωση και τις δημόσιες δαπάνες, το χρέος κατά την περίοδο αυτή αυξήθηκε ακόμη περισσότερο αφού αυξήθηκε κατά 6,8% του ΑΕΠ από το 1989 στο 1990 (φτάνοντας τη χρονιά αυτή το 71% του ΑΕΠ) και αυξήθηκε περεταίρω τα επόμενα έτη, αφού σε ένα μόνο έτος διακυβέρνησης του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη αυξήθηκε κατά 20 ποσοστιαίες μονάδες (Φιλίστωρ, 2010).

Κατά την περίοδο 1993-2004 η ελληνική κυβέρνηση είχε αναγκαστεί να πληρώνει πολύ υψηλούς τόκους ύψους 9,8 δις ευρώ το χρόνο ενώ το συνολικό χρέος ήταν περίπου 80 δις. Παρόλα αυτά η περίοδος αυτή κρίνεται μια αρκετά καλή περίοδος για την ελληνική οικονομία καθώς συνδυάστηκε με την προσπάθεια σύγκλισης με τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης προκειμένου η ελληνική οικονομία να καλύψει τις προϋποθέσεις ένταξης στην Ευρωζώνη. Έτσι λοιπόν, κατά την περίοδο αυτή συγκεντρώθηκαν πλεονάσματα στην οικονομία η οποία σημείωσε μεγέθυνση και οι τόκοι δανεισμού έπεσαν. Το δημόσιο χρέος κατά την περίοδο αυτή δεν αυξήθηκε και μάλιστα μειώθηκε κατά περίπου μια ποσοστιαία μονάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ, από 98,2% το 1993 σε 97,4% το 2003 (Φιλίστωρ, 2010). Κατά τη διακυβέρνηση 2004 έως 2007, η θετική εικόνα της οικονομίας συνεχίστηκε, καθώς το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ συνέχισε να μειώνεται, κυρίως λόγω της παρατηρούμενης μεγέθυνσης κατά την περίοδο αυτή. Η μεγάλη διόγκωση του χρέους ήρθε κατά τη διακυβέρνηση 2007-2009 όταν το χρέος της ελληνικής οικονομίας αυξήθηκε κατά 57 δις ευρώ, τρεις φορές μεγαλύτερο χρέος από αυτό των προηγούμενων ετών (Αθανασιάδης, 2010).

Το Διάγραμμα 3.5 περιγράφει την εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του ακαθάριστου χρέους για την ελληνική οικονομία από το 1980 έως και το 2010.

Διάγραμμα 3.5 Εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του ακαθάριστου χρέους

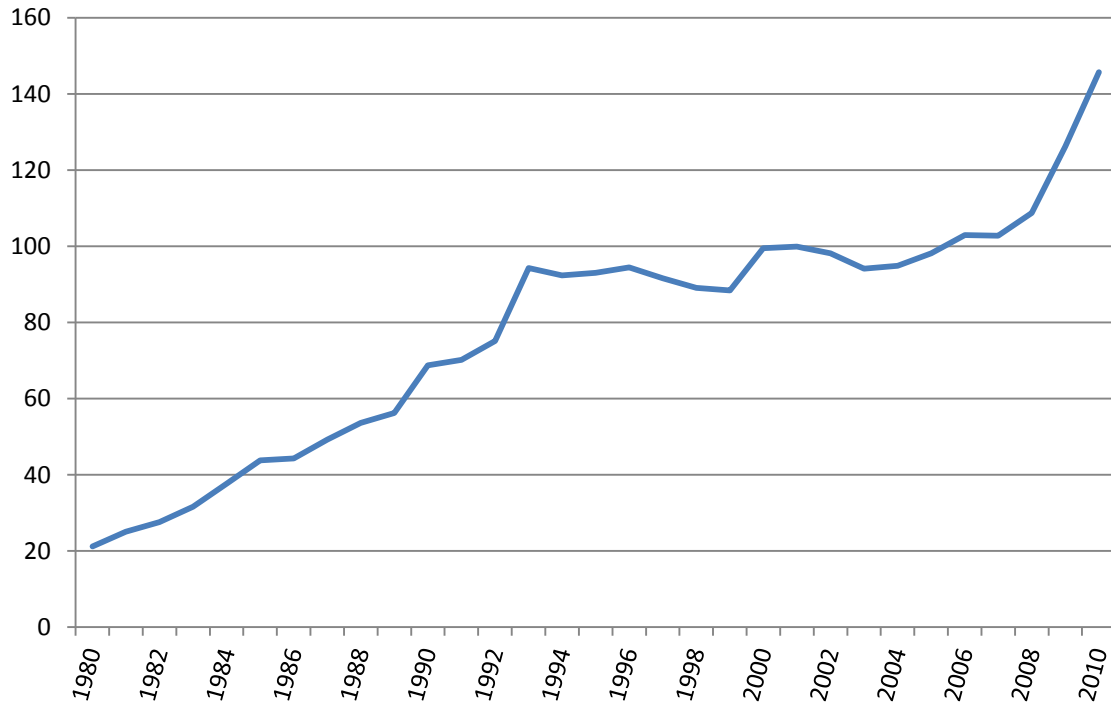
Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σημειώνει συνεχείς αυξήσεις, με εξαίρεση την περίοδο διακυβέρνησης 1989-1993 της Ν.Δ. και την περίοδο μετά το 2008 (Πετράκης, 2013). Όσον αφορά στο ακαθάριστο χρέος, η αύξησή του είναι εντυπωσιακή και συνεχής. Σε απόλυτα μεγέθη, οι μεγαλύτερες αυξήσεις σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων 1989-1993 της Ν.Δ. (€47,9 δισ), 1993-2000 (€71,74 δισ) και 2000-2004 (€42,1 δισ) του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και 2004-2009 της Ν.Δ. (€115,5 δισ) (Πετράκης, 2013).

Το Διάγραμμα 3.6 την εξέλιξη του ακαθάριστου χρέους για την ελληνική οικονομία ως ποσοστό του ΑΕΠ. Από το 1993 έως και το 2007 είναι μια περίοδος σχετικής σταθερότητας και μεγέθυνσης για την ελληνική οικονομία.

Διάγραμμα 3.6 Εξέλιξη του ακαθάριστου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)

Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Οι πρώτες κυβερνήσεις των δύο μεγάλων πολιτικών κομμάτων μετά τη μεταπολίτευση είχαν το ελαφρυντικό του χαμηλού χρέους της οικονομίας και ίσως σε κάποιο βαθμό δικαιολογούνται για την τεράστια αύξηση των δημοσίων δαπανών τους. Ωστόσο, το μεγάλο πρόβλημα ήταν ότι αυτή η αύξηση των δαπανών δεν σταμάτησε ποτέ και οι ανάγκες για εξωτερική χρηματοδότηση ήταν μεγάλες. Εκεί οφείλεται και η πολύ μεγάλη και χωρίς διακοπή αύξηση του δημοσίου χρέους σε όλη τη διάρκεια μελέτης (1980-2010) καθώς η βελτίωση του εισοδήματος συνοδεύτηκε από αύξηση του χρέους.

3.2.4 Ανταγωνιστικότητα της Οικονομίας

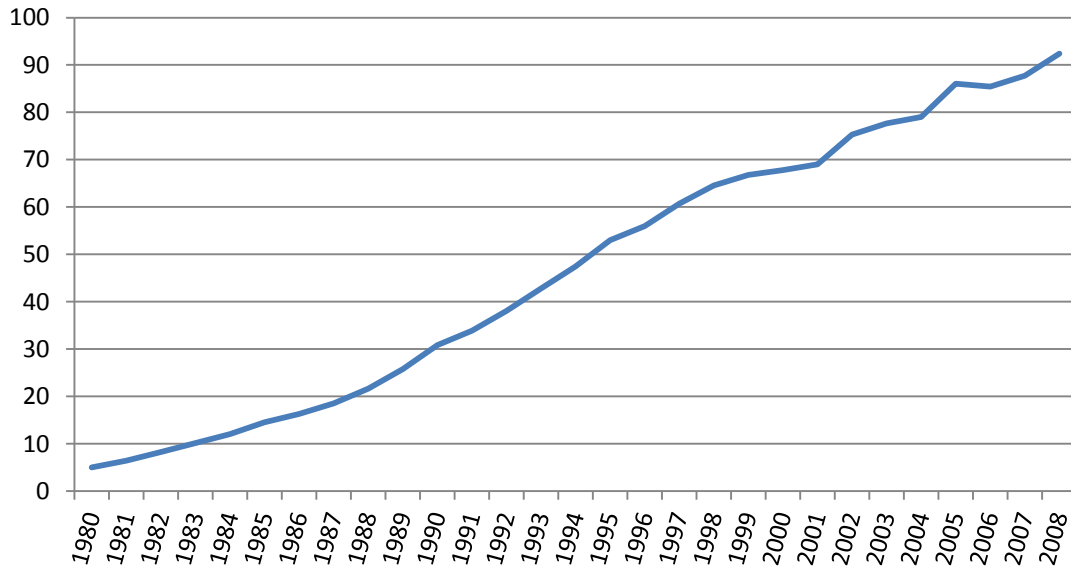
Η ελληνική οικονομία αναπτύσσονταν συνεχώς από το 1960 έως το 1980 και γίνονταν ολοένα και πιο ανταγωνιστική εφόσον είχε τη δυνατότητα να ανοίγεται και να επεκτείνεται προς τις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσαβέας, 2002).

Παρόλα από το 1980 και έπειτα άρχισε να σημειώνεται κάμψη της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Η πτώση αυτή στην ανταγωνιστικότητα οφείλεται σε δύο βασικές αιτίες (Αναστασάτος, 2014), από τις οποίες η πρώτη είναι η αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της οικονομίας. Η δεύτερη βασική αιτία είναι η ισχυρή ανατίμηση του ευρώ κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη γέννηση του, σε συνδυασμό με τη ταχύτερη αύξηση του κόστους εργασίας στην Ελλάδα, η οποία οδήγησε σε μια απώλεια ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους της χώρας. Άλλοι παράγοντες στους οποίους οφείλεται η μείωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας θεωρούνται (Μαλλιαρόπουλος και Αναστασάτος, 2011) το γεγονός ότι η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας είναι χαμηλή λόγω χαμηλού επιπέδου χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας και η αύξηση των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τα εμπορεύσιμα.

Ένας από τους δείκτες που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της ανταγωνιστικότητας είναι το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας. Υπολογίζεται ως ονομαστικός μισθός ανά εργαζόμενο διαιρούμενο με την παραγωγικότητα της εργασίας. Δεν αποτελεί τον αντιπροσωπευτικότερο δείκτη μέτρησης της ανταγωνιστικότητας μίας οικονομίας, ωστόσο είναι ο δείκτης ο οποίος χρησιμοποιείται κατά κόρον σε παγκόσμιο επίπεδο (Felipe και Kumar, 2011). Το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας για την ελληνική οικονομία παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.7.

Διάγραμμα 3.7 Δείκτης ονομαστικού μοναδιαίου κόστους εργασίας

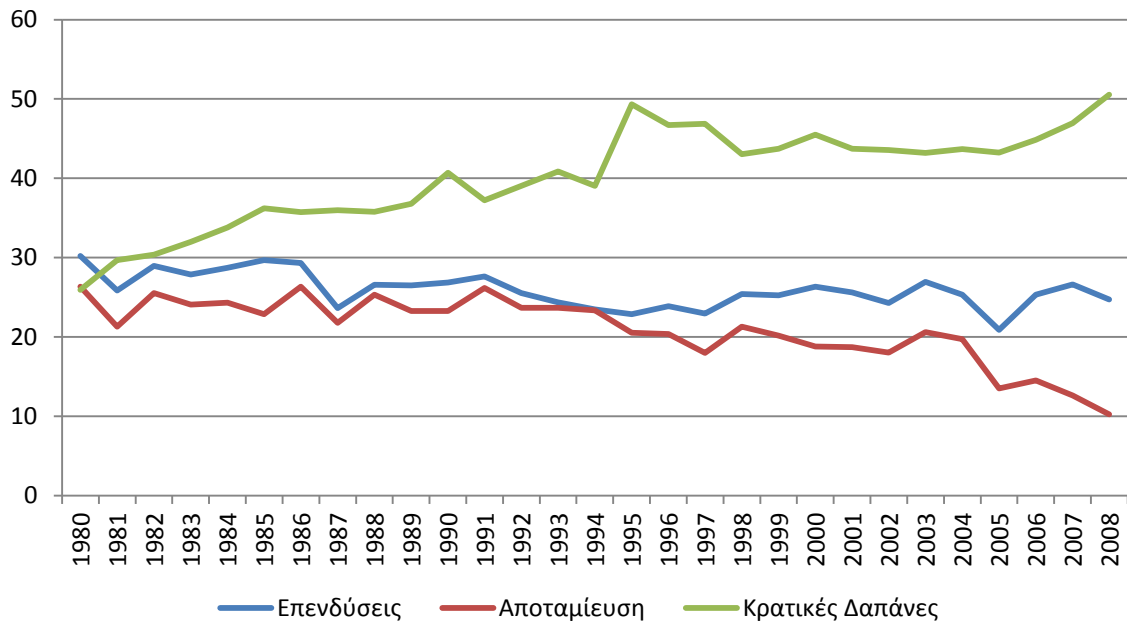
Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή - AMECO Database.

Από το Διάγραμμα 3.7 είναι εμφανής η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας για την ελληνική οικονομία, κάτι που σημαίνει ότι η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μειώνεται διαχρονικά.

3.2.5 Δημόσιες Δαπάνες, Κατανάλωση-Αποταμίευση και Επενδύσεις

Μετά το 1980, οι ελληνικές κυβερνήσεις που ανέλαβαν την εξουσία επιδίωκαν να αυξάνουν συνεχώς τις δημόσιες δαπάνες τους, προκειμένου να κερδίσουν σημαντικό μέρος του εκλογικού σώματος. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα αυτό δεν μπορούσε να γίνει παρά μόνο με συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους προκειμένου να χρηματοδοτηθεί αυτή η αύξηση των δημοσίων δαπανών. Ενδεικτικό της αύξησης των δημοσίων δαπανών είναι το Διάγραμμα 3.8, το οποίο παρουσιάζει τις δημόσιες δαπάνες σε αντιδιαστολή με την αποταμίευση και τις επενδύσεις στην ελληνική οικονομία.

Διάγραμμα 3.8 Δημόσιες δαπάνες, αποταμίευση και επενδύσεις (% του ΑΕΠ)

Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

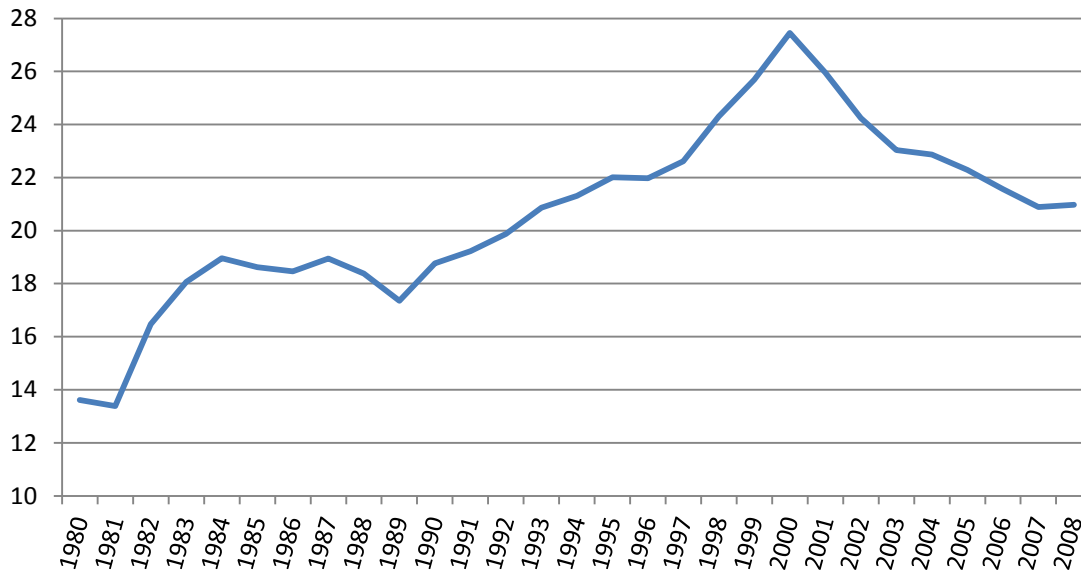
Η αύξηση των δημοσίων δαπανών από το 1980 και έπειτα είναι εμφανής. Ταυτόχρονα εμφανής είναι και η μείωση της αποταμίευσης αλλά και των επενδύσεων, καθώς λόγω των αυξανόμενων δημοσίων δαπανών η ελληνική κοινωνία διέθετε πολύ μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός της στην κατανάλωση παρά στην αποταμίευση και τις επενδύσεις.

3.3 Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελληνική Οικονομία

«Η παραοικονομία περιλαμβάνει την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, νόμιμη ή παράνομη, η οποία διαφεύγει του εντοπισμού, και επομένως δεν υπολογίζεται στο επίσημο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν» (Smith, 1994, σελ. 18). Είναι εμφανές ότι η ίδια η φύση της παραοικονομίας κάνει πολύ δύσκολη τη μέτρηση και την καταγραφή της. Η παραοικονομία είναι ένα φαινόμενο διαχρονικό, το οποίο απασχολούσε, απασχολεί και θα συνεχίσει να απασχολεί όλες τις χώρες του κόσμου.

Το Διάγραμμα 3.9 παρουσιάζει τη διαχρονική τάση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 3.9 Το μέγεθος της παραοικονομίας (% του ΑΕΠ)

Πηγή: Πετράκης (2010).

Η παρουσία του φαινομένου της παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα αισθητή διαχρονικά φθάνοντας στην περίοδο 1996-2006 το 29,5% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο. Οι Dell'Anno et al. (2007), υπολογίζοντας το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα από το 1968 έως και το 2002, παρατηρούν ότι ο δείκτης παραοικονομίας για την Ελλάδα παρουσιάζει μια διαχρονική διακύμανση, με την χαμηλότερη τιμή αυτού (περίπου 3% του ΑΕΠ) ανάμεσα στα έτη 1973-1974 ενώ την υψηλότερη (περίπου 32% του ΑΕΠ) τιμή να τη λαμβάνει ανάμεσα στα έτη 1998-1999. Επίσης, με βάση εκτιμήσεις των Feld και Schneider (2010), διαχρονικά στην Ελλάδα παρατηρούνται τα μεγαλύτερα ποσοστά σε σύγκριση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, αφού η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη δεκάδα των χωρών της Ε.Ε. με τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας.

Αποτέλεσμα της υψηλής παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι, η ελληνική οικονομία να υφίσταται απώλεια φορολογικών εσόδων κι έτσι μειώνεται η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής της πολιτικής αδυνατώντας να πραγματοποιεί

δημόσιες δαπάνες (Παυλόπουλος, 2002). Η απώλεια, λοιπόν, φορολογικών εσόδων οδηγεί σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών, για επίτευξη περισσότερων εσόδων, γεγονός που με τη σειρά του οδηγεί στην περαιτέρω όξυνση της παραοικονομίας, αυξάνοντας τη ροπή των ατόμων για απόκρυψη δραστηριοτήτων τους. Επίσης, η μεγέθυνση της παραοικονομίας δημιουργεί πρόβλημα και στα ασφαλιστικά ταμεία. Αυτά, λόγω της ανασφάλιστης εργασίας και κατά συνέπεια μειωμένων εργοδοτικών εισφορών, έρχονται αντιμέτωπα με μειωμένα έσοδα. Επίσης, λόγω της ύπαρξης παράλληλης αγοράς χρήματος ευνοούνται φαινόμενα όπως τοκογλυφία, κυκλοφορία πλαστών νομισμάτων και παράνομο εμπόριο συναλλάγματος (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004). Ένα ακόμη πρόβλημα προκύπτει λόγω του ότι άτομα τα οποία εργάζονται στην παραοικονομία καταγράφονται ως άνεργα και το γεγονός αυτό επηρεάζει αρνητικά και τα ασφαλιστικά ταμεία καθώς αυτά είναι υποχρεωμένα να παρέχουν επιδόματα ανεργίας στα άτομα αυτά, έχοντας μειωμένα έσοδα.

Παρόλα αυτά, η παραοικονομία δεν παύει να έχει και κάποια θετικά αποτελέσματα για την ελληνική οικονομία (Πετράκης, 2010), όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι η παραοικονομία λειτουργεί και ως μέσο απορρόφησης εργατικού δυναμικού το οποίο σε διαφορετική περίπτωση δε θα είχε εργασία και σε κάποια στιγμή δε θα μπορούσε να εξασφαλίσει τα προς το ζην. Επίσης, η φορολογική απαλλαγή όσων συμμετέχουν σε δραστηριότητες της παραοικονομίας αυξάνει τα επίπεδα κατανάλωσής τους. Έτσι άτομα με ιδιαίτερα χαμηλά εισοδήματα στρέφονται στην παραοικονομία για τη βελτίωση των εισοδημάτων τους.

Επιπρόσθετα, το ελληνικό φορολογικό σύστημα παρουσιάζει μια σειρά από προβλήματα τα οποία το καθιστούν αναποτελεσματικό. Μπορεί να χαρακτηριστεί και αρκετά άδικο, καθώς η λογική των φορολογικών αποφάσεων μπορεί να συνοψισθεί σε συνεχή και άνιση φορολογική επιβάρυνση των εισοδημάτων των εργαζομένων και των συνταξιούχων. Το βασικότερο όμως πρόβλημα είναι η φοροδιαφυγή (Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2009). Πρόκειται για ένα σύνθετο και διαρθρωτικό φαινόμενο, το οποίο οδηγεί σε μείωση της αποτελεσματικότητας της οικονομίας και διευρύνει την κοινωνική ανισότητα. Αυξάνει τις δανειακές ανάγκες του κράτους, περιορίζει τις δημόσιες επενδύσεις, οδηγεί σε μείωση της ποσότητας και ποιότητας των δημόσιων

αγαθών και γενικότερα, δυσκολεύει την αποτελεσματική λειτουργία του κράτους (Τράπεζα της Ελλάδος, 2011).

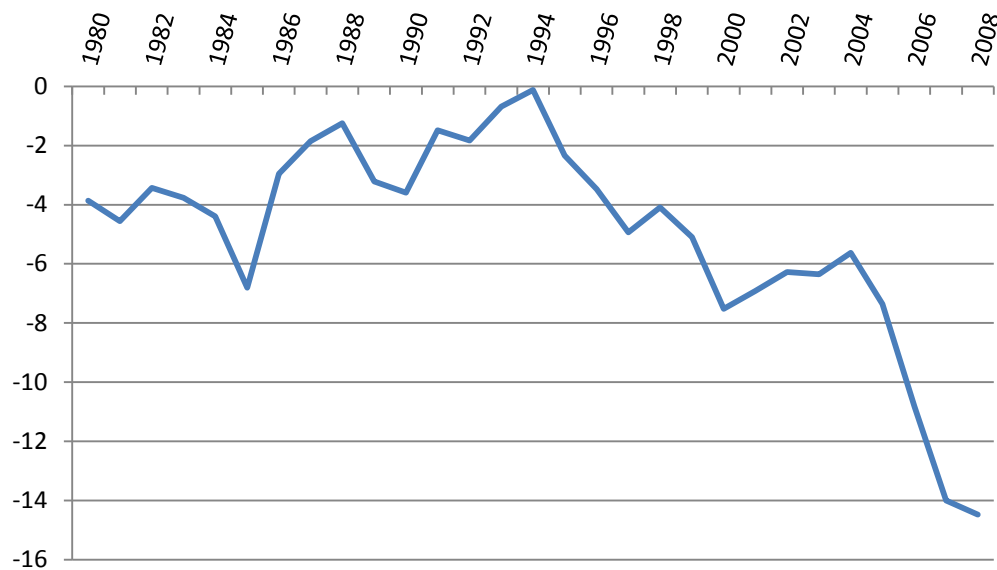
3.4 Η Περιορισμένη και Προβληματική Παραγωγική Βάση της Ελληνικής Οικονομίας

Ένα σημαντικό στοιχείο της ελληνικής οικονομίας είναι η προβληματική παραγωγική της βάση. Οι μεγαλύτερες και πιο ανησυχητικές παθογένειες εντοπίζονται στο δημόσιο τομέα και στους προβληματικούς φορείς του. Το βασικό πρόβλημα είναι ότι δεν παρέχονται κίνητρα αποτελεσματικότητας ή επίτευξης παραγωγικότητας στους εργαζομένους. Οι συνεχείς μειώσεις όλων των μισθών χωρίς να τίθενται στόχοι παραγωγικότητας αποθαρρύνουν το εργατικό δυναμικό και, επομένως οδηγούν σε χαμηλή παραγωγικότητα. Επίσης, η έλλειψη κινήτρων και συνεπώς πρωτοβουλίας από τους εργαζομένους καθιστά απαραίτητη την εμπλοκή εμπειρογνομόνων από το εξωτερικό (Βαγιανός και Χαλιάσος, 2011).

Πέρα από τους προβληματικούς φορείς του παραγωγικού συστήματος και τη μειωμένη παροχή κινήτρων στους εργαζόμενους, η παραγωγική βάση της Ελληνικής Οικονομίας έχει ένα βασικό μειονέκτημα που την καθιστά ισχνή, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Στηρίζεται σε κλάδους όπως ο τουρισμός, η ναυτιλία και η οικοδομή, οι οποίοι πλήττονται πρώτοι και μάλιστα ιδιαίτερα έντονα από την κρίση (Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2009).

Η Ελλάδα υποχρεώνεται να καλύπτει με εισαγωγές τις ανάγκες της, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε διαχρονικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της (Διάγραμμα 3.10).

Διάγραμμα 3.10 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας (% του ΑΕΠ)

Πηγή: ΔΝΤ (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015).

Επιπρόσθετα, η ελληνική παραγωγικότητα υπολείπεται της ευρωπαϊκής στην πλειοψηφία των τομέων της οικονομικής δραστηριότητας και καταλυτικό ρόλο σε αυτό παίζει η συγκριτική έλλειψη επιχειρήσεων μεγάλου μεγέθους, οι οποίες μεγιστοποιούν την παραγωγικότητα μέσω οικονομιών κλίμακας (π.χ. μέσω εξειδίκευσης, επενδύσεων, καινοτομίας, κ.λπ.). Είναι χαρακτηριστικό ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνικών επιχειρήσεων είναι μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), με τις πολύ μικρές (0-9 εργαζόμενοι) και τις μικρές (10-49 εργαζόμενοι) να αποτελούν το 98,09% και το 1,57% επί του συνόλου, αντίστοιχα και οι μεσαίες (50-249 εργαζόμενοι) και οι μεγάλες επιχειρήσεις αποτελούν μόνο το 0,32% του συνόλου των επιχειρήσεων (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2009). Όσον αφορά στην καινοτομική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, φαίνεται δραστηριοποιούνται επιχειρήσεις δυο ταχυτήτων. Ενώ, οι μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις φαίνεται να καινοτομούν, η συντριπτική πλειοψηφία των πολύ μικρών επιχειρήσεων χαρακτηρίζεται από μη καινοτόμες δραστηριότητες (Λιούκας, 2010).

3.5 Συμπεράσματα

Η περίοδος από το 1980 έως το 2008 αποτέλεσε για την ελληνική οικονομία μια περίοδο σημαντικής οικονομικής μεγέθυνσης. Η οικονομία προσπάθησε πολύ προκειμένου να ικανοποιήσει τις απαραίτητες συνθήκες για την είσοδό της στην Ευρωζώνη. Ταυτόχρονα, αποτέλεσε μια περίοδο σχετικής αύξησης της απασχόλησης, και των δημοσίων δαπανών και άρα αύξησης της κατανάλωσης και μείωσης των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων.

Ωστόσο, η συνεχής αύξηση των δημοσίων δαπανών δε θα μπορούσε να συνεχιστεί χωρίς την αύξηση του δημοσίου χρέους, το οποίο έφτασε σε υπέρογκο και μη διαχειρίσιμο ύψος. Επιπρόσθετα, πρόκειται για μια περίοδο μείωσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας λόγω α) αύξησης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, β) ισχυρής ανατίμησης του ευρώ, γ) χαμηλού επιπέδου χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας και δ) αύξησης των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τα εμπορεύσιμα. Επιπρόσθετα, η λειτουργία της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο αυτή χαρακτηρίζεται και από κάποιες δομικές παθογένειες. Τέτοιες είναι i) το υψηλό επίπεδο παραοικονομίας ως ποσοστό του ΑΕΠ και της φοροδιαφυγής, ii) η μεγάλη εξάρτηση από τις εισαγωγές που έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ελλειμμάτων στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών διαχρονικά, iii) η προβληματική διάρθρωση των ελληνικών επιχειρήσεων με τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών να είναι πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις, και iv) τη χαμηλή καινοτομική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων.

Οι οικονομικές εξελίξεις που περιγράφηκαν διαμόρφωσαν μέχρι το 2008 μια κατάσταση η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί προβληματική για την ελληνική οικονομία. Αποτέλεσμα ήταν τα επόμενα δύο έτη (2008-2010), να αποτελέσουν έτη κατά τα οποία εμφανίστηκαν τα πρώτα συμπτώματα της επερχόμενης οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Το επόμενο κεφάλαιο, περιγράφει τα πρώτα αυτά συμπτώματα της κρίσης.

Κεφάλαιο 4. Η Ελληνική Οικονομία από το Ξέσπασμα της Κρίσης του 2008 μέχρι το 2010

4.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει τις καταγιστικές εξελίξεις οι οποίες έλαβαν χώρα από το ξέσπασμα της κρίσης μέχρι και το 2010 στην Ελληνική οικονομία. Για το σχηματισμό της διαμορφούμενης -έως το 2010- κατάστασης στην Ελληνική οικονομία είναι απαραίτητο να αναλυθούν οι παράγοντες που ώθησαν σε αυτή. Τέτοιους παράγοντες αποτελούν η είσοδος στην Ευρωζώνη και η προσαρμογή ή μη σε αυτή, η διαχείριση των λήξεων του δημοσίου χρέους, η έλλειψη ρευστότητας και η εφαρμογή του πρώτου προγράμματος προσαρμογής για την ελληνική οικονομία.

Στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου (μέρος 4.2) παρουσιάζεται η χρονική εξέλιξη μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης στην ελληνική οικονομία με παράθεση των σημαντικότερων γεγονότων που έλαβαν χώρα. Στο επόμενο μέρος (4.3) περιγράφεται η μη προσαρμογή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και ο τρόπος με τον οποίο ξέσπασε η κρίση στην ελληνική οικονομία, ενώ στο μέρος 4.4 παρουσιάζεται η εφαρμογή του πρώτου μνημονίου για την ελληνική οικονομία.

4.2 Το Χρονικό της Κρίσης

Η έκθεση της European Commission (2009) σηματοδότησε έναν προβληματισμό γύρω από τις μεσομακροπρόθεσμες δημοσιονομικές δυσκολίες που αναμενόταν να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και συγκεκριμένα η ελληνική οικονομία. Σύμφωνα με την εν λόγω έκθεση, με εξαίρεση τη Δανία, όλες οι υπόλοιπες χώρες προβλεπόταν να αντιμετωπίσουν σημαντικό πρόβλημα αναφορικά με το δημόσιο χρέος τους, αφού αυτό αναμενόταν να αυξηθεί σημαντικά τα επόμενα χρόνια. Για το έτος 2009, το δημόσιο χρέος ξεπέρασε το 100% του ΑΕΠ στην Ελλάδα και στην Ιταλία (103,3% και

113% αντίστοιχα), ενώ για το έτος 2010, το ίδιο αναμενόταν να συμβεί και στο Βέλγιο. Από το 2020 και έπειτα, οι προβλέψεις ήταν δυσοίωνες για την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Ισπανία, το Ην. Βασίλειο και τη Γαλλία, των οποίων το χρέος αναμενόταν να αυξηθεί δραματικά.

Ο προβληματισμός αυτός αναφορικά με τα δημοσιονομικά προβλήματα έφερε στην επιφάνεια το ζήτημα της ρευστότητας του τραπεζικού συστήματος, καθώς το ελληνικό τραπεζικό σύστημα χρησιμοποιούσε τα ελληνικά ομόλογα για να βελτιώσει τη ρευστότητά του. Στο τέλος του 2009, άνοιξε η συζήτηση για το πρόβλημα της αξιολόγησης των ομολόγων και της δυνατότητας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) να τα δέχεται ως εγγυήσεις για την αναχρηματοδότηση της τραπεζικής ρευστότητας (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Έτσι, άρχισε μια περίοδος έντασης γύρω από το Ελληνικό ζήτημα, η οποία διατηρήθηκε μέχρι το Μάιο του 2010.

Αμέσως μετά την άνοδο στην εξουσία, η Κυβέρνηση του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού κινήματος εξήγγειλε μία ενισχυτική εισοδηματική κίνηση προς τους οικονομικώς ασθενέστερους, ύψους περίπου €1 δις η οποία ουσιαστικά χρηματοδοτήθηκε από ισόποση έκτακτη εισφορά στις κερδοφόρες ΑΕ (αρχές Δεκεμβρίου 2009).

Στις 8 Δεκεμβρίου 2009, ο οίκος αξιολόγησης Fitch προχώρησε σε υποβάθμιση της πιστοληπτικής αξιολόγησης της Ελλάδας από «Α-» σε «BBB+» (Euro2day.gr, 2009a), ενώ οχτώ ημέρες μετά, η Standard & Poor's μείωσε επίσης στο ίδιο επίπεδο την αξιολόγησή της για την Ελλάδα, επισημαίνοντας ότι τα μέτρα που ανακοίνωσε η Ελληνική κυβέρνηση ήταν απίθανο, από μόνα τους, να οδηγήσουν σε μια βιώσιμη μείωση της επιβάρυνσης από το δημόσιο χρέος (Euro2day.gr, 2009b). Επίσης, οι δύο εταιρείες επιβεβαίωσαν ότι η αξιολόγηση της Ελληνικής οικονομίας παρέμενε σε καθεστώς πιστοληπτικής επιτήρησης με πιθανές αρνητικές συνέπειες. Λόγω της ανοδικής αναθεώρησης των προβλέψεων για το γενικό χρέος της Ελληνικής κυβέρνησης και τα επίπεδα του ελλείμματος -και το εκτιμώμενο κόστος για την εξυπηρέτηση των εν λόγω υποχρεώσεων-, οι οίκοι αξιολόγησης προέβλεπαν περαιτέρω μείωση της δημοσιονομικής ευελιξίας της Ελλάδας σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι είχε αρχικά εκτιμηθεί.

Στις 22 Δεκεμβρίου 2009, ο οίκος Moody's αποτέλεσε τον τρίτο μεγάλο οίκο αξιολόγησης που προέβη σε υποβάθμιση της Ελληνικής οικονομίας κατά μία μόνο βαθμίδα, από A1 σε A2 (Εθνος On Line, 2009). Η ήπια -όπως χαρακτηρίστηκε- αυτή υποβάθμιση, η οποία μάλιστα ήταν δύο επίπεδα πάνω από τις αξιολογήσεις των δύο άλλων οίκων, σήμαινε ότι τα Ελληνικά ομόλογα θα γίνονταν αποδεκτά από την ΕΚΤ. Μετά την εξέλιξη αυτή, ο γενικός δείκτης του χρηματιστηρίου Αθηνών σημείωσε αύξηση που ξεπέρασε το 4%, ενώ σημαντική ήταν και η μείωση στα spreads των Ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα Γερμανικά (8 μονάδες βάσης).

Στις 14 Ιανουαρίου του 2010, ο Υπουργός Οικονομικών παρουσίασε στο υπουργικό συμβούλιο το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΠΣΑ), το οποίο θα αποστέλλοταν προς έγκριση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Euro2day.gr, 2010a). Σύμφωνα με αυτό, προβλεπόταν επιστροφή σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης για την Ελληνική οικονομία από το 2011. Πέντε μέρες μετά, η έκδοση εντόκων γραμματίων, τρίμηνης διάρκειας, ενόψει της έκδοσης των ομολογιακών δανείων προκάλεσε έντονο προβληματισμό (in.gr, 2010). Ο λόγος ήταν ότι το επιτόκιο της έκδοσης διαμορφώθηκε σε 1,67%, πέντε φορές μεγαλύτερο σε σχέση με το τελευταίο αντίστοιχο (0,35%). Άμεσο αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής ήταν αύξηση του spread των Ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα Γερμανικά κατά 19,9 μονάδες βάσης.

Στις 27 Ιανουαρίου 2010, ξένα δημοσιεύματα ανέφεραν ότι η Ελλάδα πούλαγε χρέος ύψους €25 δις στην Κίνα και ότι η Γερμανία και η Γαλλία είχαν αρχίσει να επεξεργάζονται σχέδια για τη διάσωση της Ελλάδας (ενώ Γερμανία και Γαλλία το διέψευδαν) (enet.gr, 2010a). Τα δημοσιεύματα αυτά επανέφεραν τις φήμες σχετικά με τη χρεοκοπία της Ελλάδας. Ο Έλληνας Υπουργός Οικονομικών διέψευσε επίσης τα σενάρια αυτά τονίζοντας ότι η Ελλάδα δε διέθετε «εναλλακτικό σχέδιο» για την περίπτωση που το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης δεν απέφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα στη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των επενδυτών (Ναυτεμπορική, 2010a). Η ανοδική πορεία του spread των Ελληνικών ομολόγων συνεχίστηκε φτάνοντας περίπου τις 300 μονάδες βάσης.

Στη συνέχεια όμως (28 Ιανουαρίου 2010), επιστρέφοντας ο Πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου από τη συνάντηση του Davos, εγκαινιάστηκε μία περίοδος υιοθέτησης αλληπάλληλων πακέτων λιτότητας (Πετρόπουλος, 2016).

Στις 3 Φεβρουαρίου 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε το ΠΣΑ της Ελλάδας, το οποίο περιελάμβανε δημοσιονομικά μέτρα και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις με στόχο τη δραστική και άμεση μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος, ενώ, την προηγούμενη μέρα ο πρωθυπουργός είχε ανακοινώσει το πρώτο πακέτο έκτακτων μέτρων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Στις 15 Φεβρουαρίου 2010, πραγματοποιήθηκε έκτακτη τηλεδιάσκεψη των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωζώνης (Ecofin) με σκοπό να οριστικοποιήσουν το σχέδιο που θα παρουσιαζόταν στη σύνοδο κορυφής (Euro2day.gr, 2010b). Οι Υπουργοί Οικονομικών της Ευρωζώνης δεν κατέληξαν σε κάποιο σαφές σχέδιο διάσωσης κάτι που οδήγησε σε αρνητικό κλίμα την Ελληνική αγορά, την επόμενη ημέρα. Ωστόσο, συμφώνησαν ότι οι χώρες τους θα λάμβαναν «αποφασιστική και συντονισμένη δράση» για τη στήριξη της Ελλάδας, η οποία θα συζητιόταν στη συνεδρίαση της Ecofin, αντλώντας τεχνογνωσία από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αλλά όχι κεφάλαια, καθώς και ότι το πακέτο στήριξης θα εξαρτιόταν από τη δέσμευση της Ελλάδας να λάβει επιπρόσθετα μέτρα για την αντιμετώπιση των δημοσιονομικών προβλημάτων της. Στις 16 Φεβρουαρίου ολοκληρώθηκε η συνεδρίαση του Ecofin, χωρίς όμως να υπάρξει κάποια εξέλιξη για το σχέδιο διάσωσης.

Στις 23 Φεβρουαρίου 2010 ο οίκος αξιολόγησης Fitch, προχώρησε σε υποβάθμιση των τεσσάρων μεγαλύτερων Ελληνικών τραπεζών (enet.gr, 2010b). Η Fitch υποβάθμισε την αξιολόγησή της για τη μακροπρόθεσμη πιστοληπτική ικανότητα της Εθνικής τράπεζας, της Alpha Bank, της EFG Eurobank και της τράπεζας Πειραιώς από «BBB+» σε «BBB», με αρνητικές προοπτικές. Σύμφωνα με τον οίκο Fitch, η ήδη αποδυναμωμένη ποιότητα κεφαλαίων και η κερδοφορία των τραπεζών αναμενόταν να βρεθούν υπό μεγάλη πίεση λόγω των σημαντικών δημοσιονομικών προσαρμογών που αναμένονταν στην Ελλάδα. Η κερδοφορία των τραπεζών αναμενόταν να επηρεαστεί από το υψηλότερο κόστος χρηματοδότησης, καθώς οι αγορές θεωρούσαν ότι οι κίνδυνοι γύρω από το Ελληνικό χρέος είχαν αυξηθεί. Δύο μέρες αργότερα, νέα άνοδο του spread,

προκάλεσε η ανακοίνωση του οίκου Standard & Poor's ότι ίσως υποβάθμιζε επιπλέον μέχρι και δύο βαθμίδες την αξιολόγηση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας (Ναυτεμπορική, 2010b). Η S&P έκανε αναφορά σε πτωτικούς κινδύνους για την ανάπτυξη που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο το πρόγραμμα σταθερότητας.

Στις 3 Μαρτίου 2010, η κυβέρνηση ανακοίνωσε δεύτερο πακέτο μέτρων με κύριο στόχο να εξευρεθούν €4,8 δις (2% του ΑΕΠ) ώστε να μειωθεί το έλλειμμα (wikipedia.org, 2016). Την επόμενη μέρα, το Υπουργείο Οικονομικών προχώρησε στην έκδοση νέων δεκαετών ομολόγων αντλώντας με αυτόν τον τρόπο €5 δις. Η επιτυχής έκδοση των κρατικών ομολόγων δημιούργησε αισιοδοξία για την αντιμετώπιση των δημοσιονομικών προβλημάτων της χώρας και αποτέλεσε μια ένδειξη ότι το πακέτο των νέων μέτρων λιτότητας που ανακοίνωσε η Ελληνική κυβέρνηση την προηγούμενη μέρα θα είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Στις 22 Μαρτίου 2010, διάφορα σενάρια ήθελαν την Ελλάδα να προσφεύγει στο ΔΝΤ για βοήθεια, η αγορά όμως είχε δείξει ότι δεν αντιμετώπιζε θετικά τη λύση αυτή (Euro2day.gr, 2010c). Αν η Ελλάδα δεν λάμβανε βοήθεια και δεν κατάφερνε μέσω του δανεισμού να ρίξει τα spreads των Ελληνικών ομολόγων, τότε θα ήταν πολύ πιθανό να οδηγηθεί σε στάση πληρωμών. Μια τέτοια εξέλιξη θα είχε ολέθριες συνέπειες για το χρηματιστήριο και τα ομόλογα. Πάντως, μετά τη Σύνοδο Κορυφής της Ε.Ε. στις 25 και 26 Μαρτίου 2010, φαινόταν να υιοθετείται συνδυαστική λύση, με την Ε.Ε. να συμμετέχει παρέχοντας εγγυήσεις και το ΔΝΤ δάνειο και τεχνική υποστήριξη (enet.gr, 2010c). Ωστόσο, ο Υπουργός Οικονομικών δήλωνε αισιόδοξος για τις αποφάσεις της Συνόδου Κορυφής, ενώ είχε αρχίσει να απομακρύνεται -τουλάχιστον για εκείνη τη στιγμή- το ενδεχόμενο της προσφυγής στο ΔΝΤ. Παράλληλα, σύμφωνα με έκθεση του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος (2010), οι εξελίξεις των τελευταίων μηνών είχαν επιβεβαιώσει τις δυσοίωνες προβλέψεις και υπέσκαψαν την εμπιστοσύνη στο μέλλον της Ελληνικής οικονομίας. Κρίσιμη σημασία είχε η έγκαιρη προώθηση και εφαρμογή μέτρων διαρθρωτικής πολιτικής, καθώς η Ελληνική οικονομία θα συρρικνωνόταν με ρυθμό 2% το έτος 2010. Στις 25 Μαρτίου 2010, η Σύνοδος Κορυφής της Ε.Ε. κατέληξε στο μηχανισμό στήριξης και ο πρόεδρος της ΕΚΤ ανακοίνωσε ότι η ΕΚΤ θα συνέχιζε να δανείζει τις Ελληνικές τράπεζες και μετά το 2010, με το ίδιο ελαστικό καθεστώς (enet.gr,

2010d). Επιπλέον, με δήλωση των εταίρων, αν η Ελλάδα αδυνατούσε να βρει χρήματα στην αγορά (έστω και με υψηλό κόστος), τότε τα κράτη-μέλη, από κοινού με το ΔΝΤ θα χρηματοδοτούσαν το Ελληνικό δημόσιο, αλλά με τα επιτόκια της αγοράς χωρίς «έκπτωση».

Στις 29 Μαρτίου 2010, το Ελληνικό δημόσιο άντλησε €5 δις από τη δημοπρασία 7ετών ομολόγων με επιτόκιο 6% (bankingnews.gr, 2010a). Συνολικά οι προσφορές έφθασαν τα €7 δις, ενώ η δημοπρασία χαρακτηρίστηκε μέτριων επιδόσεων ωστόσο ήταν ενθαρρυντικό το γεγονός ότι η Ελλάδα παρά τα προβλήματα της οικονομίας κατάφερε και συγκέντρωσε αυτό το ποσό.

Στις 6 Απριλίου 2010, σενάρια ήθελαν την Ελληνική κυβέρνηση να επαναδιαπραγματεύεται το μηχανισμό διάσωσης (enet.gr, 2010e). Σύμφωνα με αυτά, μετά τη Σύνοδο Κορυφής, ο πρωθυπουργός είχε λάβει πληροφορίες από το ΔΝΤ για τα πιθανά μέτρα και τις μεταρρυθμίσεις που θα ζητούσε ως αντάλλαγμα για την οικονομική βοήθεια, με τα μέτρα να είναι σκληρά και πολύ πιθανό να προκαλούσαν κοινωνική και πολιτική αναταραχή. Πολλά μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου εξέφρασαν την αντίθεσή τους στη συνεισφορά του ΔΝΤ, προτιμώντας έναν Ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης, χωρίς τη συμμετοχή του ΔΝΤ, ο οποίος θα ήταν ταχύτερος και θα ενεργοποιούταν άμεσα όταν η χώρα ζητούσε επίσημα την οικονομική βοήθεια. Η Ελληνική κυβέρνηση διέψευσε τα σενάρια αυτά.

Στις 12 Απριλίου 2010, μετά την ανακοίνωση των λεπτομερειών του μηχανισμού στήριξης, γινόταν σαφές ότι τουλάχιστον για τους επόμενους 12 μήνες δεν υπήρχε κίνδυνος χρεοκοπίας για την Ελλάδα (bankingnews.gr, 2010b). Αυτή η εξέλιξη οδήγησε σε προσωρινή αποκλιμάκωση των spreads.

Στις 14 Απριλίου 2010, η Ελληνική κυβέρνηση άρχισε να δέχεται πιέσεις από τις αγορές ώστε να προχωρήσει στην ενεργοποίηση του μηχανισμού οικονομικής βοήθειας, θεωρώντας ότι η χρήση του μηχανισμού θα διασφάλιζε την εφαρμογή του προγράμματος μεταρρυθμίσεων που είχε ανακοινωθεί και θα μείωνε τα επιτόκια (wikipedia.org, 2016). Ο οίκος Fitch, που νωρίτερα (9 Απριλίου) είχε προχωρήσει σε νέα υποβάθμιση της Ελληνικής οικονομίας κατά δύο βαθμίδες (από BBB+ σε BBB-), εκτίμησε ότι προκειμένου η Ελλάδα να μην αποτύχει στην αγορά, θα αναγκαζόταν να ζητήσει βοήθεια

από την Ε.Ε. μέσα σε μια ή δύο εβδομάδες (ethnos.gr, 2010). Την επόμενη μέρα, με τις πιέσεις να συνεχίζονται, ο Έλληνας Υπουργός Οικονομικών έστειλε επιστολή προς την Ε.Ε., την ΕΚΤ και το ΔΝΤ, ώστε να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για τα μέτρα και την οικονομική βοήθεια (tonima.gr, 2010). Η επιστολή αυτή θεωρήθηκε απαραίτητη προκειμένου να συμμετάσχει το ΔΝΤ στις διαβουλεύσεις οι οποίες θα διεξάγονταν με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Στις 23 Απριλίου 2010, μετά τις πιέσεις που οι αγορές δεν έπαψαν να ασκούν στην Ελλάδα αλλά και μετά την αναθεώρηση του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 13,7% του ΑΕΠ, ο Έλληνας πρωθυπουργός κατέθεσε και επίσημα αίτημα για ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης της Ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) (enet.gr, 2010f).

Στις 9 Μαΐου 2010, οι 27 Υπουργοί Οικονομικών της Ε.Ε. που συνεδρίαζαν εκτάκτως στις Βρυξέλλες, συμφώνησαν στη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης με τη συμμετοχή του ΔΝΤ (Ναυτεμπορική, 2010c). Οι εξελίξεις αυτές, σηματοδοτούν την έναρξη μιας τέταρτης φάσης στο χρονικό της εξέλιξης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

4.2 Η Μη Προσαρμογή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και η Κρίση

Το ευρώ υιοθετήθηκε για να συνεισφέρει στην οικονομική ολοκλήρωση της Ελλάδας, όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2. Όμως, η κρίση του ευρώ αποδεικνύει ότι η υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος δεν αποτέλεσε μια ασπίδα προστασίας. Η πρόσφατη κρίση χρέους και η απόκλιση των αποδόσεων περιφερειακών χωρών -όπως η Ελλάδα- σε σχέση με τις χώρες του πυρήνα της Ευρωζώνης, διέδωσε μια αίσθηση ανησυχίας μεταξύ των ασκούντων πολιτικής (Καυκά, 2013).

Υπήρχαν ενδείξεις οι οποίες μαρτυρούσαν τη μη προσαρμογή της Ελληνικής οικονομίας στην Ευρωζώνη. Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας, σε συνδυασμό με την εφαρμοζόμενη πολιτική και τις εξωτερικές παρεμβάσεις, είναι υπεύθυνες για τη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου οικονομικού μοντέλου. Η ελληνική οικονομία είχε να

αντιμετωπίσει θέματα όπως το υψηλό δημόσιο χρέος της, την έλλειψη ανταγωνιστικότητας και τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών.

Στο πλαίσιο μιας νομισματικής ένωσης, όπως η Ευρωζώνη, η ελληνική οικονομία μπορούσε να εκτίθεται σε χρέος αλλά δεν είχε κανέναν έλεγχο πάνω από στην έκδοση νομίσματος και φυσικά δεν μπορούσε να επαναξιολογεί τη συναλλαγματική ισοτιμία της (Πετράκης, 2011). Αποτέλεσμα ήταν να αυξηθούν πάρα πολύ η λήξεις χρέους στα επόμενα χρόνια και επίσης να αυξηθεί μέση διάρκεια του δανεισμού. Το γεγονός αυτό, δυστυχώς, διευκόλυνε την έναρξη της κρίσης.

Επιπρόσθετα, άρχισαν να δημιουργούνται σημαντικά προβλήματα ρευστότητας. Η ρευστότητα σε μία οικονομία αφορά σε τρεις κυρίως τομείς: το δημόσιο, το τραπεζικό σύστημα και τον ιδιωτικό τομέα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Το Μάιο του 2010 η Ελληνική οικονομία βρισκόταν σε μία κατάσταση όπου α) είχε εμφανιστεί σοβαρό πρόβλημα ρευστότητας στο δημόσιο αλλά και στον τραπεζικό τομέα, και β) υπήρχε (και υπάρχει ακόμα) σοβαρό αναπτυξιακό πρόβλημα. Αργότερα από το καλοκαίρι του 2010 άρχισαν να γεννιούνται τα σοβαρότερα προβλήματα ρευστότητας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας κυρίως μέσω της μειωμένης της τραπεζικής χρηματοδότησης.

Προτεραιότητα αποτελούσε η επίλυση των προβλημάτων ρευστότητας του δημόσιου και του τραπεζικού τομέα και δευτερευόντως η επίλυση των αναπτυξιακών ζητημάτων (Πετράκης, 2011). Έτσι, η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε α) οργάνωσε το Μνημόνιο για τον έλεγχο της Ελληνικής οικονομίας, την επίλυση του δημοσιονομικού προβλήματος ρευστότητας και την ικανοποίηση αναπτυξιακών προϋποθέσεων, και β) ενεργοποίησε την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα για να επιλύσει τα επιπλέον επείγοντα προβλήματα ρευστότητας κυρίως του τραπεζικού συστήματος και ορισμένων ξένων πιστωτών της Ελληνικής οικονομίας.

4.3 Το Κόστος του Μνημονίου

Η Ελληνική κυβέρνηση, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει την κατάσταση «έγκαιρα» και κατά το δυνατόν με το μικρότερο κοινωνικό κόστος, έλαβε συγκεκριμένα

μέτρα οικονομικής πολιτικής το Δεκέμβριο του 2009 (Τσαχάκης, 2009) και το Μάρτιο του 2010 (Μπασάρας, 2010), τα οποία στόχευαν στη βελτίωση της ποιότητας των δημόσιων οικονομιών, στη βελτίωση επιμέρους δεικτών, στην άμεση αύξηση των εσόδων και στον περιορισμό των δαπανών.

Το Μάιο του 2010 πραγματοποιήθηκε η ένταξη στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, με πολιτικές που αφορούσαν σε τρεις άξονες προτεραιοτήτων (Υπουργείο Οικονομικών, 2010, Τράπεζα της Ελλάδος, 2014):

- α) δημοσιονομική προσαρμογή. Τα μέτρα που αφορούσαν στη δημοσιονομική προσαρμογή της Ελλάδας ήταν τόσο διορθωτικά όσο και διαρθρωτικά, και ουσιαστικά ήρθαν να συμπληρώσουν τις αποφάσεις που ελήφθησαν τον Μάρτιο με τρόπο καθοριστικό στη σκληρότητά τους και στην αμεσότητα της παρέμβασης. Αφορούσαν σε αύξηση των εσόδων (μέσω περεταίρω αύξησης των είδη υφιστάμενων φόρων και μέσω της επιβολής νέων φόρων και τελών), σε περιορισμό των δαπανών (για παράδειγμα μέσω μείωσης των επιδομάτων, υψηλών συντάξεων, αντικατάστασης του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού με πάγια δώρα για μισθωτούς και συνταξιούχους και κατάργησή τους για υψηλόμισθους ομάδες μισθωτών και συνταξιούχων, μείωση των δημοσίων επενδύσεων, αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης, κ.λπ.).
- β) ανταγωνιστικότητα. Παραδείγματα πολιτικών με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ήταν η απελευθέρωση των κλειστών επαγγελματιών και των μεταφορών, η απελευθέρωση του τομέα της ενέργειας, η προσέλκυση ξένων επενδύσεων και η μεγαλύτερη απορρόφηση των κονδυλίων από την Ε.Ε.
- γ) ανάπτυξη και χρηματοπιστωτικό σύστημα, καθώς αποφασίστηκε η δημιουργία του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ύψους €10 δις) και η ενίσχυση της εποπτείας των τραπεζών από την Τράπεζα της Ελλάδος.

Η είσοδος του ΔΝΤ στην εικόνα κληροδότησε το πρόγραμμα με τις λεγόμενες προϋποθέσεις, κάποιες συνθήκες δηλαδή που επέβαλε το ΔΝΤ στην ελληνική οικονομία προκειμένου να της παρέχει στήριξη. Αποτέλεσμα ήταν η εφαρμογή πολιτικών σκληρής λιτότητας από αυτή τη στιγμή και έπειτα για την ελληνική οικονομία. Επίσης, οι βιαστικές και πιεστικές συνθήκες υπό τις οποίες σχεδιάστηκε το πρώτο πρόγραμμα

προσαρμογής για την ελληνική οικονομία κατέληξαν σε σημαντικά προβλήματα στη λειτουργία της (Ναυτεμπορική, 2013). Ένας ώριμος σχεδιασμός του Προγράμματος Προσαρμογής θα επέβαλε την επίτευξη των ίδιων ενδεχομένως στόχων αλλά σε μακρύτερο χρόνο βασιζόμενο στη μείωση του ελλείμματος και στην τόνωση της μεγέθυνσης.

4.4 Συμπεράσματα

Κατά την περίοδο από το 2008 έως το 2010, εμφανίστηκαν τα πρώτα συμπτώματα της επερχόμενης οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Τα συμπτώματα αυτά ήταν μάλιστα ιδιαίτερα ανησυχητικά καθώς φαίνονταν επικίνδυνα και μη αναστρέψιμα, χωρίς ωστόσο να ήταν δυνατή κατά τη χρονική στιγμή εκείνη να εκτιμηθεί με ακρίβεια το μέγεθος των πιθανών επιπτώσεών τους. Υπό το φόβο της πτώχευσης της οικονομίας η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την ένταξη σε ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής υπό τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του ΔΝΤ και της ΕΚΤ. Το προβληματικά χαρακτηριστικά της απόφασης αυτής ήταν η βιασύνη και ο κακός σχεδιασμός.

Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία παρουσιάστηκαν οι πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα από το 1980 έως και το 2010. Η ελληνική πολιτική σκηνή χαρακτηρίζεται κατά την περίοδο αυτή από υψηλή μεταβλητότητα, καθώς από την μεταπολίτευση και έπειτα έχουν διαδεχθεί τη διακυβέρνηση της Ελλάδας 14 διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί. Ωστόσο, το βασικό πρόβλημα που εντοπίζεται είναι αυτό του έντονου δικομματισμού, καθώς σχεδόν διαχρονικά τα δύο μεγαλύτερα κόμματα της ελληνικής πολιτικής σκηνής λάμβαναν πάνω από το 80% των ψήφων των Ελλήνων ψηφοφόρων. Άλλο σημαντικό πρόβλημα είναι αυτό των προβληματικών επιλογών πολιτικής των κομμάτων εξουσίας. Τα κόμματα εξουσίας, δημιούργησαν ένα πελατειακό σύστημα στην Ελλάδα, διευρύνοντας συνεχώς το μέγεθος του δημοσίου τομέα προκειμένου το μέρος του πληθυσμού το οποίο θα έβρισκε απασχόληση στο δημόσιο να αποτελέσει την εκλογική τους βάση στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Σε πολιτικό αλλά και σε οικονομικό επίπεδο, μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις -κατά την περίοδο αυτή- ήταν η είσοδος της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη.

Σε οικονομικό επίπεδο, η ανάλυση πραγματοποιείται σε δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορά την περίοδο από το 1980 έως και το 2008, και το δεύτερο στάδιο την περίοδο από το 2008, όταν εμφανίστηκαν τα πρώτα σημάδια της κρίσης στην ελληνική οικονομία, έως και το 2010 και την υπογραφή του πρώτου προγράμματος προσαρμογής για την ελληνική οικονομία.

Κατά το πρώτο στάδιο, η ελληνική οικονομία σημείωσε σημαντικές επιδόσεις, κυρίως λόγω της προσπάθειας που κατέλαβε πριν το 2001 ώστε να πιάσει τους απαραίτητους στόχους για να ενταχθεί στην Ευρωζώνη και της διαδικασίας σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με τις περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρωζώνης μετά το 2001. Επιπρόσθετα, πρόκειται για μια περίοδο σχετικής αύξησης της απασχόλησης, και των δημοσίων δαπανών και άρα αύξησης της κατανάλωσης και μείωσης των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων. Τα αρνητικά σημεία της περιόδου αυτής –και τα οποία σε σημαντικό βαθμό είναι υπεύθυνα για τα προβλήματα που ξέσπασαν κατά το επόμενο στάδιο ανάλυσης- ήταν η συνεχής αύξηση των δημοσίων η

οποία δε θα μπορούσε να συνεχιστεί χωρίς την αύξηση του δημοσίου χρέους, το οποίο έφτασε σε υπέρογκο και μη διαχειρίσιμο ύψος, καθώς και η συνεχής μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Αποτέλεσμα των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, ήταν τα επόμενα δύο έτη (2008-2010), να αποτελέσουν έτη κατά τα οποία εμφανίστηκαν τα πρώτα συμπτώματα της επερχόμενης οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Κατά τη χρονική περίοδο μεταξύ του Ιουλίου και του Αυγούστου του 2009, όταν δηλαδή ξεκίνησε η περιπέτεια για την Ελληνική οικονομία, έγινε κατανοητό ότι επέρχεται μία βαριά αρνητική εξέλιξη με άγνωστες διαστάσεις και επιπτώσεις για την οικονομία και την κοινωνία. Όταν τέθηκε θέμα πτώχευσης της ελληνικής οικονομίας (Νοέμβριος 2009 – Φεβρουάριος 2010), η ελληνική κυβέρνηση είχε δύο δρόμους να ακολουθήσει: α) να πάρει εγκαίρως πολύ σκληρά μέτρα δημοσιονομικής πειθαρχίας, και β) να ζητήσει την ένταξη της χώρας σ' ένα πρόγραμμα διάσωσης. Στις αρχές του 2010, η ελληνική κυβέρνηση –μην μπορώντας να αναλάβει το κόστος της ευθύνης της διαχείρισης της κατάστασης- επέλεξε την ένταξη σε ένα Μνημόνιο υπό τον έλεγχο της Τρόικα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΔΝΤ και ΕΚΤ). Το πολιτικό σύστημα, το ελάχιστο που όφειλε να κάνει, ήταν να είχε εκτιμήσει την κατάσταση που θα επέφερε η εφαρμογή του μνημονίου που σχεδιάστηκε για την Ελλάδα καθώς τα υπογεγραμμένα προγράμματα πολύ δύσκολα μπορούν να μεταβληθούν, διότι η έγκρισή τους περιλαμβάνει περίπλοκες θεσμικές διαδικασίες. Οι παραπάνω καταστάσεις οδήγησαν την ελληνική οικονομία σε μια υφεσιακή περίοδο λιτότητας και κοινωνικών αντιδράσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αθανασιάδης Σ. (2010) Το θρίλερ του χρέους στη μεταπολίτευση...ποιός το έκανε..?
Παραλληλογράφος.
- Αναστασάτος Τ. (2014) Ελλάδα: Ανάκτηση Ανταγωνιστικότητας, Εξισορρόπηση του
Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών και Μετατόπιση Προς Εξωστρεφείς Κλάδους,
Eurobank Research, Οικονομία και Αγορές, Τόμος ΙΧ, Τεύχος 3, Μάρτιος.
- Ανθόπουλος Χ. (2014) Το bonus των 50 εδρών: ανώφελο και αντισυνταγματικό,
Ημερησία, 20 Σεπτεμβρίου, Διαθέσιμο στο:
<http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26533&subid=2&rubid=113350748>
- Βαβούρας Ι., Μανωλάς Γ.Α. (2004) Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο,
Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Βαγιανός Δ., Χαλιάσος Μ. (2011) Πως μπορεί η Ελλάδα να ξαναμπει σε τροχιά
ανάπτυξης, greekeconomistsforreform.com
- Bosworth B., Κολλιντζάς Τ. (2002) Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα: Επιδόσεις κατά
το παρελθόν και προοπτικές για το μέλλον, στο Bryant C.R., Γκαργκάνας Χ.Ν.,
Τάβλας Γ.Σ. (Επιμελ.) (2002) Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της
Ελλάδος, Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution.
- Bryant C.R., Γκαργκάνας Χ.Ν., Τάβλας Γ.Σ. (Επιμελ.) (2002) Οικονομικές Επιδόσεις και
Προοπτικές της Ελλάδος, Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution.
- Γιαννάκαινας Π. (2009) Οι ρίζες του ελληνικού δικομματισμού, 2 Οκτωβρίου, Διαθέσιμο
στο: <http://www.zougla.gr/topstory/article/i-rizes-tou-elinikou-dikomatismou>
- Γλυνός Γ. (2010) Η δυναμική ισορροπία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Η προϊστορία,
η ιστορία και το μέλλον του Ευρώ, Κείμενο Εργασίας Νο 6, Ελληνικό Ίδρυμα
Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)

- Eurobank EFG Economic Research (2010) Η Δυναμική του Ελληνικού Δημοσίου Χρέους και γιατί η Χρεοκοπία δεν αποτελεί επιλογή, Φεβρουάριος, Τόμος V, Τεύχος 9.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα, Occasional Papers 61| June 2010, Διαθέσιμο στο: https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUKewiCn4jMtLDLAhURb5oKHfT7CJwQFggtMAM&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feconomy_finance%2Fpublications%2Foccasional_paper%2F2010%2Fpdf%2Focp61_el.pdf&usq=AFQjCNEr_VpZwG45roLdhKYr7kpFs3W05A&sig2=YfHe5VYIA9ibEfwSveW0MA&bvm=bv.116274245.d.bGs&cad=rja
- Felipe J., Kumar U. (2011) Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην ευρωζώνη—Η συζήτηση για την ανταγωνιστικότητα και πάλι, Levy Economics Institute, Επιστημονική Εργασία υπό Εξέλιξη (Working Paper) No. 651
- Ηλιάδης Ν. (2015) Δικομματισμός: Κατέρρευσε ο παλιός, ζήτω ο νέος - Η πορεία από το 1956 έως το 2015, Δημοσιογραφικό Συγκρότημα Μακεδονία, 20 Σεπτεμβρίου, Διαθέσιμο στο: http://www.makthes.gr/news/GR/ta_nea_tis_geitonias_sas/Politiki_LOikonomia/Dikommatismos__Katerreyse_o_palios__zito_o_neos
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2009) Χρηματοδότηση μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων.
- Καραγιάννης Γ. (2007) “Κόμματα εξουσίας“ και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 29, σσ. 61-89.
- Κατσανέβας Θ. (2001) «Οικονομική της εργασίας και εργασιακές σχέσεις», Αθήνα, εκδόσεις Α.Σταμούλης,
- Καυκά Κ. (2013) Ανταγωνιστικότητα και Επιτυχία των Οικονομιών στην Ευρωζώνη, Διπλωματική εργασία για την Απόκτηση Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών στο ΜΠΣ «Εφαρμοσμένης Οικονομικής και Χρηματοοικονομικής» του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του ΕΚΠΑ.
- Καφίδας Λ. (2008) Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση. Η επιλογή σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Υπέρ και κατά του ευρώ. Σημειώσεις.
- Λιούκας Σ. (2010) Οι Ελληνικές επιχειρήσεις μετά την κρίση: Προοπτικές και στρατηγικές για διεθνή ανταγωνιστικότητα, Τράπεζα της Ελλάδος.

- Λουκάς Β. (2011) Η ανεργία στην Ελλάδα από το 1980 έως σήμερα, Πτυχιακή εργασία για το Τεχνολογικό εκπαιδευτικό ίδρυμα Κρήτης, Σχολή διοίκησης & οικονομίας, Τμήμα λογιστικής
- Λούλης Γ. (2012) Πού οδηγείται η Ελλάδα: Η χρεωκοπία του κομματικού συστήματος. Η χρεωκοπία του κομματικού συστήματος, Εκδόσεις Καστανιώτη
- Μαλλιάρopoulos Δ., Αναστασάτος Τ. (2011) Ανταγωνιστικότητα, Εξωτερικό Έλλειμμα και Εξωτερικό Χρέος της Ελληνικής Οικονομίας, Eurobank Research, Οικονομία και Αγορές, Τόμος VI, Τεύχος 3, Απρίλιος.
- Μεταξάς Α.Ι.Δ. (1998) Συγκλιτικά κόμματα και αποσυγκλιτικές αντιστάσεις. Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας.
- Μουζέλης Ν. (1987) Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια: Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική, μετάφραση Βασίλης Καπετανγιάννης, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μπασάρας Α. (2010) Ελληνική Οικονομική Κρίση. Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική, Διαθέσιμο στο: https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0ahUKewiQ_eSZqbPLAhXB7xQKHTdiA3gQFggpMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.elesme.gr%2Ffilesmeagr%2Fellinikioikonomikikrisis.pdf&usg=AFQjCNFYy88quqVIT1-tDIQSql3_CIdHiw&bvm=bv.116274245,d.d24&cad=rja
- Οικονομικό επιμελητήριο Ελλάδος (2009) Η κρίση της Ελληνικής Οικονομίας και η αντιμετώπισή της.
- Παυλόπουλος Π.Γ. (2002) Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Επανεξέταση, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων.
- Πετράκης Π.Ε. (2010) Η Ελληνική Οικονομία: Προκλήσεις (Μέχρι το 2010), Εκδόσεις Παπαζήση.
- Πετράκης Π.Ε. (2011) Η Ελληνική Οικονομία και η Κρίση, Εκδόσεις Quaestor.
- Πετράκης Π.Ε. (2013) Ο Πολιτικός Κύκλος και η Οικονομία, Οικονομικές Αντιλογίες, 19 Αυγ. 2013, Διαθέσιμο στο: <http://blogs.in.gr/blogger/post/?aid=1231261700>
- Σωτηρόπουλος Δ. (2007) Πελατειακές σχέσεις και νέες μορφές πολιτικής συμμετοχής: μια δύσκολη συμβίωση, Ανακοίνωση στο διεθνές επιστημονικό συμπόσιο

- «Αναθεωρήσεις του πολιτικού» του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μυτιλήνη, Νοέμβριος.
- Τζανάκης Σ. (2000) Μόνιμα σε κρίση αλλά πάντα ... ανθηρός ο δικομματισμός, Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 18 Μαρτίου, Διαθέσιμο στο: <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4118898/?iid=2>
- Τράπεζας της Ελλάδος (2010) Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2009.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2011) Οικονομικό δελτίο.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2014) «Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης, Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013», Δημόσιες Παρεμβάσεις και Θεσμικές Δράσεις για τη Διαφύλαξη της Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και την Υπέρβαση της Κρίσης, Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, 11 Ιουνίου.
- Τσαβέας Ν.Θ. (2002) Το ισοζύγιο πληρωμών και η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδος, στο Bryant C.R., Γκαργκάνας Χ.Ν., Τάβλας Γ.Σ. (Επιμελ.) (2002) Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος, Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution.
- Τσαχάκης Κ. (2009) Έρχονται σκληρά μέτρα..., Έθνος, 3 Δεκεμβρίου.
- Τσουκαλάς Κ (1981) Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος. Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο
- Τσουλφίδης Λ. (2010) Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Υπουργείο Εσωτερικών (Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών), Διαθέσιμο στο: <http://www.ypes.gr/el/Elections/NationalElections/Results/>
- Υπουργείο Οικονομικών (2010) Συνέντευξη Τύπου του Υπουργού Οικονομικών για το Πρόγραμμα Οικονομικής Πολίτικης Για Τον Μηχανισμό Στήριξης Από Την Ευρωζώνη Και Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Γραφείο Τύπου, 2 Μαΐου.
- Φιλίστωρ Ι. (2010) Τα άλματα του Δημοσίου χρέους από το 1974 μέχρι σήμερα... (η πολιτική και οικονομική χρεωκοπία της Μεταπολίτευσης), 10 Αυγούστου, Διαθέσιμο στο: <http://www.istorikathemata.com/2010/08/1974.html>
- Φωτόπουλος Τ. (2010) Η Ελλάδα ως Προτεκτοράτο της Υπερεθνικής Ελίτ. Η ανάγκη για άμεση έξοδο από την ΕΕ και για μια αυτοδύναμη Οικονομία, Εκδόσεις Γόρδιος.

Ξενόγλωσση

- Dell'Anno R., Gómez-Antonio M., Pardo A. (2007) The shadow economy in three Mediterranean countries: France, Spain and Greece. A MIMIC approach, Empirical Economics, Springer, vol. 33(1), pages 51-84, July.
- European Commission (2009) Sustainability report 2009, European Economy 9.
- Feld L.P., Schneider F. (2010) Survey On The Shadow Economy And Undeclared Earnings In OECD Countries, German Economic Review, Volume 11, Issue 2, pages 109–149, May.
- Smith P. (1994) Assessing the Size of the Underground Economy: The Canadian Statistical Perspective, Canadian Economic Observer, 7(5), pp.16-33.
- Mavrogordatos G.T. (1983) Stillborn Republic, Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Mongelli F. (2002) New views of OCA theory : What is EMU telling us? ECB Working Paper 138.
- Phelps E.S. (2015) The Foundations of Greece's Failed Economy, ProjectSyndicate, Διαθέσιμο στο: <http://www.project-syndicate.org/commentary/foundation-of-greeces-failed-economy-by-edmund-s--phelps-2015-09?barrier=true>
- Provopoulos G. (2013) The Greek economy and banking system: recent developments and the way forward, Special Conference Paper, The crisis in the euro area, May 23-24, Bank of Greece.

Διαδίκτυο

- bankingnews.gr (2010a) Έφθασαν στα 7 δισ ευρώ οι προσφορές στην 7ετία
- <https://bankingnews.gr/rss/itemlist/tag/Ομόλογα.html?start=1250>
- bankingnews.gr (2010b) Οι εξελίξεις τις 11ης Απριλίου και η επόμενη μέρα της Ευρωζώνης - <http://bankingnews.gr:8080/rss/item/2289-%CE%9F%CE%B9-%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%B9%CF%82-11%CE%B7%CF%82->

[%CE%91%CF%80%CF%81%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B7-%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%95%CF%85%CF%81%CF%89%CE%B6%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82.html](#)

- ΔNT (World Economic Outlook Database - Οκτώβριος 2015) - <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>
- Έθνος On Line (2009) Υποβάθμιση ανακούφισης - http://www.ethnos.gr/oikonomia/arthro/ypobathmisi_anakoufisis-9056975/
- enet.gr (2010a) Κινέζικο μαρτύριο για τα ελληνικά ομόλογα - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=125758>
- enet.gr (2010b) Υποβάθμισε τις τέσσερις μεγαλύτερες ελληνικές τράπεζες η Fitch - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=135227>
- enet.gr (2010c) Ευρωπαϊκή στήριξη με μειωνηφική συμμετοχή ΔNT - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=145245>
- enet.gr (2010d) Συμβιβαστική λύση με συμμετοχή ΔNT - <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/574939/symvivastikh-lysh-me-symmetohh-dnt.html>
- enet.gr (2010e) Η πληροφορία για επαναδιαπραγμάτευση του μηχανισμού έσπειρε τον πανικό - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=148775>
- enet.gr (2010f) Και με τη «βούλα» στο μηχανισμό στήριξης - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=154742>
- ethnos.gr (2010) Νέα υποβάθμιση από την Fitch - http://www.ethnos.gr/oikonomia/arthro/nea_ypobathmisi_apo_tin_fitch-11020943/
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή - AMECO Database - http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm

- Euro2day.gr (2009a) Νέα υποβάθμιση της Ελλάδας από τη Fitch! -
<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/560240/nea-ypovathmish-ths-elladas-apo-th-fitch.html>
- Euro2day.gr (2009b) S&P: Αιφνίδια υποβάθμιση της Ελλάδας σε "BBB+" -
<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/561644/sp-aifnidia-ypovathmish-ths-elladas-se-vvv.html>
- Euro2day.gr (2010a) Στο Υπουργικό Συμβούλιο το ΠΣΑ -
<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/564709/sto-ypourgiko-symvoylio-to-psa.html>
- Euro2day.gr (2010b) Η Ελλάδα στο επίκεντρο του Ecofin και Eurogroup -
<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/569175/h-ellada-sto-epikentro-toy-ecofin-kai-eurogroup.html>
- Euro2day.gr (2010c) Juncker: Να μην στραφεί η Ελλάδα στο ΔΝΤ -
<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/574371/juncker-na-mhn-strafei-h-ellada-sto-dnt.html>
- in.gr (2010) «Αλμα» στο κόστος δανεισμού -
<http://archive.in.gr/news/reviews/article.asp?lngReviewID=830577&lngItemID=1096309>
- Ναυτεμπορική (2010a) Σε ιστορικά υψηλά το spread του ελληνικού ομολόγου -
<http://www.naftemporiki.gr/finance/printStory/306091>
- Ναυτεμπορική (2010b) Απειλή για νέα υποβάθμιση από τη Standard & Poor's -
<http://www.naftemporiki.gr/finance/printStory/302373>
- Ναυτεμπορική (2010c) Συμφωνία για ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης -
<http://1.naftemporiki.gr/news/cstory.asp?id=1813844>
- Ναυτεμπορική (2013) Τα λάθη στο σχεδιασμό οδήγησαν σε μεγάλη ύφεση -
<http://www.naftemporiki.gr/finance/story/643763>
- Πετρόπουλος Α. (2016) Ενός Νταβός μύρια έπονται... -
<http://www.protagon.gr/epikairoτητα/enos-ntavos-myria-epontai-44341026911>
- sansimera.gr - Οι εκλογικές αναμετρήσεις στην Ελλάδα,
<http://www.sansimera.gr/articles/4/192>

- tovima.gr (2010) Επιστολή Παπακωνσταντίνου σε ΕΕ-ΔΝΤ-ΕΚΤ -
<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=325896>
- wikipedia.org (2016) Ελληνική κρίση χρέους 2009-σήμερα -
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7_%CF%87%CF%81%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82_2009-%CF%83%CE%AE%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B1#cite_note-metraenet-28

Ευρετήριο Όρων

A

ακαθάριστο χρέος, 23, 24, 25
ανάπτυξη καινοτομιών, 17
ανεργία, 21, 22, 30
ανταγωνιστικότητα, 18, 26, 27, 33, 41, 42, 45, 47, 49, 55
απασχολουμένων, 15, 21, 22
αποταμίευση, 18, 27, 28, 55

Γ

γραφειοκρατία, 6

Δ

δημόσιες δαπάνες, 18, 23, 27, 30
δημόσιος τομέας, 14, 31
δημόσιο χρέος, 18, 23, 25, 33, 34, 35, 41, 45, 56
δημοσιονομικά προβλήματα, 35
δημοσιονομική ευελιξία, 35
δημοσιονομικού ελλείμματος, 36, 37, 40
δημοσιονομικό πρόβλημα ρευστότητας, 41
δημοσίων υπαλλήλων, 6
Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, 37, 40, 49
δικομματισμός, 7, 8, 9, 49, 56
δικτατορία, 22, 56
διπολικό κομματικό σύστημα, 7
ΔΝΤ, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 28, 32, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 51, 52, 53

E

εκλογική βάση, 9
εκλογικού σώματος, 7, 10, 16, 27
εκλογικών αναμετρήσεων, 5, 13
ΕΚΤ, 35, 36, 38, 40, 43, 45, 53
έλλειμμα, 31, 38
έλλειψη ρευστότητας, 34
ΕΟΚ, 5, 15, 56
επενδύσεις, 18, 22, 27, 28, 30, 56
επιχειρηματικότητα, 17
εργατικό δυναμικό, 14, 31
ευρώ, 15, 16, 20, 23, 26, 33, 40, 47, 50, 55

Ευρωζώνη, 5, 6, 15, 16, 20, 22, 23, 33, 34, 40, 41, 44, 47, 49, 56

Ευρωπαϊκή Ένωση, 6, 15, 16, 34, 40, 44
Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 35, 40, 41
Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, 42
Ecofin, 37, 52

I

ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, 18, 31, 33, 56

K

καινοτομική δραστηριότητα, 5, 18, 32, 33, 56
κατανάλωση, 18, 22, 23, 28, 56
κρατικών ομολόγων, 38

M

μακροοικονομικά μεγέθη, 5, 17, 18
μεγέθυνση, 19, 20, 23, 24, 33, 43
μεταπολίτευση, 10, 16, 25, 44, 46, 56
μεταρρυθμίσεις, 10, 37, 39
μέτρων διαρθρωτικής πολιτικής, 38
μέτρων λιτότητας, 38
μη προσαρμογή, 5, 34, 40
μηχανισμός διάσωσης, 39
μηχανισμός στήριξης, 39, 40
Μνημόνιο, 41, 45

N

N.Δ., 7, 9, 10, 11, 12, 13, 24, 56
Νέα Δημοκρατία, 7, 10, 11, 56

Ξ

ξέσπασμα της κρίσης, 5, 14, 18, 34

O

οίκοι αξιολόγησης, 36
οικονομική μεγέθυνση, 18
οικονομική κρίση, 20, 33, 40, 43, 45

Π

ΠΑ.ΣΟ.Κ., 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 24, 56
παθογένειες, 6, 31, 33
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, 7, 56
παραγωγική βάση, 5, 18, 31, 56
παραγωγικότητα, 26, 31, 32, 56
παραοικονομία, 5, 17, 18, 28, 29, 30, 33, 46, 48, 56
πελατειακές σχέσεις, 6, 9, 15, 16, 56
πιστοληπτική αξιολόγηση, 35
πλεονάζον εργατικό δυναμικό, 14
πληθωρισμός, 18, 19, 20
πολιτικά κόμματα, 5, 7, 9, 13, 14
πολιτικές εξελίξεις, 5, 6
πολιτικό σύστημα, 6, 7, 8, 14, 16, 45
Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, 36
προγράμματος μεταρρυθμίσεων, 39
ΠΣΑ, 36, 37, 52

Ρ

ρευστότητα, 35, 41

Σ

σύγκλιση, 15, 23, 44
συναλλαγματικές ισοτιμίες, 16
συνθήκες διαβίωσης, 6

Τ

τόκοι δανεισμού, 23
τραπεζικό σύστημα, 35, 41

Φ

φοροδιαφυγή, 5, 18, 33

Σ

spread, 36, 37, 38, 39, 52